

Kalendarium

- ok. 3000 p.n.e. w Indiach, a później w Persji i Mezopotamii orzeł zaczyna być postrzegany jako symbol boskości, śmiałości i zwycięstwa
- ok. 1800 p.n.e. Hetyci przyjmują znak dwugłowego orła za swój symbol państwowy
- ok. 750 p.n.e. w Grecji orzeł zostaje uznany za towarzysza i posłańca najwyższego boga – Zeusa
- 104 p.n.e. konsul Gajusz Mariusz ustanawia orła głównym znakiem wojsk rzymskich; umocowany na drzewcu srebrny lub brązowy orzeł miał rozpostarte skrzydła, a w łapach trzymał wiązkę piorunów – atrybut najwyższego boga Jowisza; taki znak (*aquila*) przysługiwał każdemu legionowi wojsk rzymskich
- 800 ukoronowany w Rzymie cesarz Karol Wielki przyjmuje orła za znak Świętego Cesarstwa Rzymskiego i umieszcza jego wizerunek na fasadzie swego pałacu w Akwizgranie (Aachen)
- 1000 w czasie wizyty w Gnieźnie cesarz Otton III nakłada na głowę Bolesława Chrobrego swój diadem i wręcza mu włócznię św. Maurycego z gwoździem z krzyża Jezusa Chrystusa; z tej okazji zostaje wybity srebrny denar, na którym umieszczono wizerunek ptaka – niektórzy uczeni uważają, że jest to orzeł, inni widzą w nim pawia
- 1138 początek rozbicia dzielnicowego Polski; na mocy decyzji księcia Bolesława III Krzywoustego Polskę podzielono na dzielnice; dzielnicę senioralną (najważniejszą), obejmującą środkowy pas kraju od Małopolski po Pomorze, a także cały Śląsk otrzymuje najstarszy syn Władysław II Wygnaniec; Mazowszem włada Bolesław IV Kędzierzawy, Wielkopolską – Mieszko III Stary, ziemią sandomierską – Henryk Sandomierski, a ziemią łęczycko-sieradzką – wdowa po królu Salomea
- 1222 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia opolsko-raciborskiego Kazimierza I z orłem na tarczy
- 1223 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia wielkopolskiego Władysława Odonica z orłem na gonfanonie
- 1224 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia śląskiego Henryka II Pobożnego z orłem na tarczy

- 1236 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia kujawskiego Kazimierza Konradowica z orłem na tarczy
- 1242 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia legnickiego Kazimierza Bolesława II Rogatki z orłem na tarczy
- 1250 zostaje sporządzony dokument z najstarszą znaną pieczęcią księcia krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydliviego z orłem na tarczy
- 1290 zostaje sporządzony dokument z pieczęcią księcia wielkopolskiego i krakowskiego Przemysła II, na której po raz pierwszy na tarczy herbowej występuje orzeł w koronie
- 1295** król Polski Przemysł II, rządzący w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim, umieszcza na swej pieczęci majestatowej herb państwa polskiego – tarczę z orłem w koronie, z przepaską na skrzydłach i pierścieniem na ogonie
- 1314** zostaje sporządzony dokument z pieczęcią księcia krakowskiego, sandomierskiego, sieradzkiego, łęczyckiego i kujawskiego Władysława Łokietka, na której umieszczono herb Polski i polską chorągiew
- 1320 wraz z koronacją Władysława Łokietka na króla Polski kończy się okres rozbicia dzielnicowego
- 1333–1370 rządy króla Kazimierza Wielkiego, który powiększa terytorium państwa o Kujawy oraz następujące ziemie: dobrzyńską, łęczycką, sieradzką, płocką, wiską, zakroczymską, przemyską, halicką i krzemieniecką
- 1385 na mocy unii zawartej w Krewie zostaje utworzony związek Korony Królestwa Polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim pod władzą króla polskiego
- 1386 na pieczęci kancelaryjnej króla Władysława II Jagiełły zostają umieszczone w czteropolowej tarczy herby Polski i Litwy oraz ziemi kaliskiej i Kujaw
- 1388 król Władysław II Jagiełło umieszcza na swej pieczęci majestatowej, obok herbów Polski i Litwy, herby ziem polskich – kaliskiej, sandomierskiej, kujawskiej, dobrzyńskiej i ruskiej
- 1405** na pieczęci małej króla Władysława II Jagiełły po raz pierwszy pojawia się herb Rzeczypospolitej – tarcza o czterech polach, na której w polu pierwszym i czwartym jest polski Orzeł Biały, a w drugim i trzecim litewska Pogoń
- 1569 zawarcie w Lublinie porozumienia, zwanego unią lubelską, na mocy którego Polska i Litwa połączyły się, tworząc Rzeczpospolitą Obojga Narodów

- 1772 pierwszy rozbiór Polski dokonany przez Rosję, Prusy i Austrię; Rosja zagarnia 92 000 km² terytorium – na północy polskie Inflanty, a na wschodzie województwo mścisławskie, witebskie i połockie oraz część województwa mińskiego; Prusy zabierają 36 000 km² – Warmię i Prusy Królewskie (bez Gdańska i Torunia); Austria bierze 83 000 km² – całą południową Polskę aż do rzeki Zbrucz na wschodzie, ale bez Krakowa
- 1792 w dniu 3 maja na uroczystościach w pierwszą rocznicę uchwalenia Konstytucji po raz pierwszy oficjalnie pojawiają się barwy biało-czerwone jako barwy narodowe; panie wystąpiły w białych sukniach z czerwonymi szarfami, a panowie włożyli biało-czerwone szarfy
- 1793 drugi rozbiór Polski dokonany przez Rosję i Prusy; do Rosji zostają włączone olbrzymie tereny na wschodzie (250 000 km²) – województwa mińskie, kijowskie, braclawskie i podolskie oraz części wileńskiego, nowogródzkiego, brzeskoliteńskiego i wołyńskiego; Prusy zagarniają 57 000 km² polskiego terytorium – Gdańsk i Toruń, całą Wielkopolskę, Kujawy i ziemię dobrzyńską
- 1795 trzeci rozbiór Polski, w którym uczestniczą Prusy, Rosja i Austria; Rzeczpospolita traci resztkę terytorium i przestaje być państwem
- 1807 utworzenie Księstwa Warszawskiego pod protektoratem Napoleońskiej Francji z części ziem zaboru pruskiego (istniało do 1815 r.)
- 1815 na mocy ustaleń podjętych na kongresie wiedeńskim powstają: Królestwo Polskie (Kongresowe) pod berłem cara rosyjskiego (istniało do 1832 r.) oraz Wielkie Księstwo Poznańskie wchodzące w skład Prus (istniało do 1848 r.)
- 1830 wybuch powstania listopadowego o niepodległość spod władzy Rosji, które trwa do października 1831 roku; władze powstania umieszczają w herbie państwowym Orła Białego i Pogoń
- 1831 na posiedzeniu w dniu 7 lutego Sejm uchwała, że barwami polskiej kokardy narodowej będą biel i czerwień
- 1832 włączenie Królestwa Polskiego w skład Rosji (istniało do 1918 r.)
- 1863 wybuch powstania styczniowego przeciw władzy Rosji, które trwa do jesieni 1864 roku; na trójpolowej tarczy herbu państwowego władze powstania umieszczają Orła Białego, Pogoń i św. Michała Archanioła
- 1867 car znosi autonomię Królestwa Polskiego

- 1914** wybuch I wojny światowej, w której po jednej stronie biorą udział: Austro-Węgry, Niemcy, Bułgaria i Turcja, a po drugiej: Rosja, Serbia, Francja, Wielka Brytania, Włochy, Stany Zjednoczone i Japonia; Polacy wcieleni do armii państw zaborczych muszą nieraz walczyć przeciw swym rodakom
- 1918** zakończenie I wojny światowej; Polska odzyskuje niepodległość po 123 latach niewoli
- 1919** Sejm przyjmuje w dniu 1 sierpnia *Ustawę o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej*; między innymi określono w niej wygląd godła herbowego, flagi, bander i proporca marynarki wojennej
Ustawa o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r.; Dziennik Ustaw Nr 69 z dnia 28 sierpnia 1919 r.
- 1927** Prezydent Rzeczypospolitej na mocy rozporządzenia z dnia 13 grudnia ustanawia nowy wzór herbu państwowego
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o godłach i barwach państwowych oraz o znakach, chorągwiach i pieczęciach z dnia 13 grudnia 1927 r.; Dziennik Ustaw Nr 115, poz. 980
- 1939** 1 września najazd niemiecki na Polskę rozpoczyna II wojnę światową; 17 września Polskę atakuje również Związek Sowiecki, który zagarnia 51% terytorium
- 1944** pod koniec lipca władzę w części Polski opanowanej przez wojska sowieckie obejmują komuniści i z głowy orła w polskim herbie usuwają koronę
- 1945** zakończenie II wojny światowej; Polska definitywnie traci ziemie zajęte przez Związek Sowiecki w 1939 roku, w zamian otrzymując ziemie położone między przedwojenną granicą Polski a Odrą i Nysą Łużycką oraz większą część Prus Wschodnich, określane jako Ziemie Odzyskane
- 1952** zmiana nazwy państwa na Polska Rzeczpospolita Ludowa; w konstytucji zamiast słowa „herb” pojawia się „godło”
- 1955** w dekreście z dnia 7 grudnia zostaje określony wzór herbu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z orłem bez korony
Dekret o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych z dnia 7 grudnia 1955 r.; Dziennik Ustaw Nr 47 z dnia 31 grudnia 1955 r.
- 1956** Prezydent Rzeczypospolitej na Uchodźstwie wydaje w dniu 11 listopada dekret, w którym zmienia godło herbu państwa z 1927 roku na orła w koronie zamkniętej
Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 listopada 1956 r. o zmianie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o znakach,

chorągwiach i pieczęciach przez dodanie Krzyża w Koronie; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 3, Londyn, dnia 8 grudnia 1956 r.

1980

w marcu na mocy *Ustawy o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* z dnia 31 stycznia 1980 roku do wyglądu herbu państwowego zostają wprowadzone zmiany dotyczące cieniowania orła

Ustawa o godle, barwach i hymnie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 31 stycznia 1980 r.; Dziennik Ustaw Nr 7 z dnia 11 marca 1980 r.

1989

w dniu 29 grudnia Sejm przywraca nazwę Rzeczpospolita Polska oraz koronę na głowie orła w herbie

Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Nr 75 z dnia 31 grudnia 1989 r.

1990

Sejm przywraca herb z 1927 roku w nowym opracowaniu graficznym

Ustawa o zmianie przepisów o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 lutego 1990 r.; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 10 z dnia 22 lutego 1990 r.

2005

marszałek Sejmu wydaje w dniu 2 listopada obwieszczenie w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu *Ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych*

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 listopada 2005 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu *Ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych*; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 235 z dnia 2 grudnia 2005 r.

Pradawny symbol

Od najdawniejszych czasów, obserwując przyrodę, ludzie kojarzyli cechy pewnych zwierząt z takimi przymiotami jak siła, odwaga, zwinność, czujność czy waleczność. I tak symbolem siły, odwagi i władzy na ziemi został lew, a w powietrzu orzeł, przy czym ten królewski ptak zyskał znacznie szerszą symbolikę niż lew.

Orzeł stał się symbolem zwycięstwa, gdyż – jak głoszą legendy – potrafił pokonać węża, a nawet lwa. Już parę tysięcy lat temu na płaskorzeźbach perskich* i hetyckich** orzeł trzymał w szponach lub miał pod nimi dwa lwy bądź dwa inne zwierzęta. Zwycięstwo orła nad wężem miało symbolizować zwycięstwo światła nad ciemnością i dobra nad złem, a także wyższość ducha nad ciałem. Orzeł symbolizował również śmiałość, bo latał wyżej od innych ptaków i jako jedyny mógł kierować się w stronę słońca, które nie było w stanie go oslepić.

* Persja – obecnie Iran; w VI w. p.n.e. pierwsze wielkie imperium, sięgające na wschodzie aż do Indii, a na zachodzie do Grecji i Egiptu

** Hetyci – w XVII w. p.n.e. utworzyli potężne państwo, które zajmowało obszar niemal całej obecnej Turcji oraz północną część Syrii

Mozaika z Wielkiego Pałacu w Konstantynopolu (V w.) przedstawiająca walkę orła z wężem

Orzeł rzymski
z wiązką piorunów w szponach
na starożytnej płaskorzeźbie
z Petry

W starożytnej Grecji uznano orła za towarzysza głównego boga Zeusa – symbol władzy duchowej i godności królewskiej. W jego szponach umieszczono piorun – symbol boskiej potęgi.

Mitologię grecką przejęli Rzymianie i także u nich orzeł stał się posłańcem Jowisza – najważniejszego boga, rządzącego niebem i światłem, piorunem i grzmotem. Orzeł rzymski trzymał w szponach wiązkę piorunów i w takiej postaci ustanowiono go znakiem państwa.

Kiedy w 800 roku król Franków* Karol Wielki został cesarzem rzymskim, przyjął orła za swój znak i ozdobił jego wizerunkiem pałac w Akwizgranie (Aachen). Ponad trzysta lat później orzeł ten został umieszczony na tarczy i stał się herbem Świętego Cesarstwa Rzymskiego**.

W ślad za Cesarstwem również kraje sąsiednie przyjęły orła jako godło herbu: Czechy (czarny w polu białym), Morawy (szachowany biało i czerwono w polu błękitnym), Brandenburgia (czerwony w polu białym), Tyrol (czerwony w polu białym), księstwo opolskie (zółty w polu błękitnym), księstwo śląskie (czarny w polu złotym) i wreszcie Polska (biały w polu czerwonym).

* Frankowie – w IX w. ich państwo obejmowało całą obecną Francję, Belgię i Holandię oraz ponad połowę dzisiejszych Niemiec i Włoch

** Święte Cesarstwo Rzymskie – istniało od X w. do 1806 r.; obejmowało początkowo ziemie obecnych Niemiec, Belgii, Holandii, północnych Włoch, Austrii, Czech i wschodnią część Francji, a u schyłku swego istnienia tylko Niemcy, Austrię, Czechy i Węgry

Legenda o orlim gnieździe

To, co działo się w Polsce przed X wiekiem, stało się w wiekach późniejszych przedmiotem legend. W pisanym od 1455 roku dziele *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego* Jan Długosz określił te czasy jako *dzieje bajeczne Polski*¹. Wiemy jednak, że w każdej baśni i legendzie znaleźć można ziarno prawdy, więc być może legenda o tym, jak Lech, wódz Lechitów, nazwał miejsce na swą siedzibę – późniejszą pierwszą stolicę Polski – też nie jest całkowicie zmyślona.

Nazwa ta – Gniezno – oznaczała gniazdo. Słowo „gniazdo” z kolei może odnosić się zarówno do miejsca, gdzie rodzą się i dorastają ptaki, jak też do siedziby ludzkiej. W tym przypadku chodziło o siedlisko (siedzibę), ale wiązało się to także z tym, że – jak pisał Długosz – Lech *tutaj także znalazł na wysokich i wyniosłych drzewach orle gniazdo*².

Legenda o Orle Białym
na znaczku Poczty Polskiej
z 1993 r.

1. Jan Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 1962.
2. Tamże, s. 164.

Szerzej o powiązaniu nazwy książęcej siedziby z gniazdami orłów pisał sto lat później Marcin Kromer. Według niego Lech uznał znalezienie orlego gniazda za szczęśliwą wróżbę i postanowił w pobliżu wznieść swą siedzibę o nazwie Gniezno. Kromer pisze też, że Lech przyjął wtedy orła białego za herb swój i swych następców – książąt i królów Polski.

Jeszcze dalej poszedł w 1578 roku inny kronikarz, Bartosz Paprocki, pisząc o wyborze miejsca na siedzibę i znaku państwa w następujący sposób:

Obrat między jeziora, gdzie Gniezno założył,
Od wielkości Orlich gniazd, to mu imię włożył**.
Zaraz kazał chorągwie Orły pomalować***
Y po bronach**** w Zamku kazał go rysować.
Wnet Ciołka zepsowano czym się pieczętował*****,
Orła za Herb potomkom na wieczny czas schował*****1.*

Podobnie przedstawił tę legendę Marcin Bielski, u którego Lech nadał swemu miastu nazwę Gniezno, bo na drzewach widział wiele gniazd orlich i *stądże na chorągwiach swych kazał kłaść Orła białego za Herb, a od tego czasu to Królestwo Polskie tego klejnotu używa* *****2.

Dziejopisarze Kromer, Paprocki i Bielski zanotowali tę legendę w XVI wieku, a więc w czasach, kiedy Orzeł Biały był już herbem Królestwa Polskiego. Nie wzięli pod uwagę faktu, że herby pojawiły się na zachodzie Europy w pierwszej połowie XII wieku, w Polsce około sto lat później, a herb Królestwa Polskiego dopiero w 1295 roku.

* między jeziora – wśród jezior

** imię włożył – nadał nazwę

*** chorągwie Orły pomalować – malować orły na chorągwiach

**** y po bronach – i na bramach

***** wnet Ciołka zepsowano czym się pieczętował – natychmiast zniszczono jego pieczęć z Ciołkiem (nazwa herbu)

***** schował – zachował

***** kazał na chorągwiach swych umieszczać herb Orzeł Biały, który od tego czasu jest herbem używanym przez Królestwo Polskie

1. Bartosz Paprocki, *Gniazdo cnoty*, Kraków 1578, s. 2.
2. Marcin Bielski, *Kronika polska*, Kraków 1597, s. 69.

Herb Orzeł Biały

W roku 1000 książę Polski Bolesław Chrobry gościł w Gnieźnie niemieckiego władcę, cesarza Ottona III. Gall Anonim w 1116 roku w swej kronice napisał, że cesarz, zachwycony wspaniałym przyjęciem, włożył na głowę księcia Bolesława swój cesarski diadem* i uznał go za króla. Jan Długosz dodał, że cesarz jako godło nadał Bolesławowi i całemu Królestwu Polskiemu po wieczne czasy białego orła. *Podobnie jak cesarstwo rzymskie ma to samo godło koloru czarnego i podlegają mu wszystkie ludy niemieckie, tak samo on ma używać tego godła na czerwonym polu i nieustannie podporządkowywać sobie poszczególne ludy słowiańskie i pogańskie¹.*

Orzeł cesarski dopiero w XII wieku został umieszczony na tarczy herbowej. Również w Polsce książęta piastowscy najprawdopodobniej używali początkowo sam znak orła, zanim umieścili go w herbie. Mogą o tym świadczyć zapisy kronikarzy. Wincenty Kadłubek pisał w 1208 roku o *polskim znaku zwycięskiego orła*, który był symbolem królewskiej godności, a w *Kronice Wielkopolskiej* z 1296 roku jest mowa o chorągwiach z *orłem zwycięskim*. Sformułowanie *znaki zwycięskie* jest też w otoku pieczęci majestatowej króla Przemysła II z 1295 roku. Ten łaciński napis brzmi w polskim przekładzie: *Sam Najwyższy przywrócił Polakom znaki zwycięskie*.

Należy rozumieć, że te znaki to orzeł i korona. A skoro mowa jest o *przywróceniu* znaków, musiały one istnieć wcześniej. Natomiast *zwycięskimi* mogły być, zanim doszło do rozbitcia Polski na dzielnice po śmierci księcia Bolesława III Krzywoustego w 1138 roku. Wątpliwe, by już wtedy ukoronowany orzeł występował na tarczy herbowej, jednak sam mógł być znakiem królewskim.

Przemysł II był w latach 1279–1295 księciem wielkopolskim, a od 1290 roku również krakowskim. Wtedy sprawił sobie pieczęć, na której przedstawiono go trzymającego w lewej ręce tarczę z orłem w koronie. Niektórzy uczeni są zdania, że herb z orłem w koronie był znakiem księstwa krakowskiego, jednakże większość uważa, że jeszcze nie było wtedy herbów poszczególnych ziem, a przedstawienie orła w koronie było jedynie wyrazem woli księcia, aby jednoczyć ziemie polskie i przywrócić królestwo.

* diadem – najstarsza w Europie forma korony; opaska ze złota, wysadzana drogimi kamieniami

1. Jan Długosz, *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Warszawa 1962, s. 303.

Król Przemysław II na litografii z albumu *Królowie polscy* Aleksandra Lessera z 1860 r.

Kiedy Przemysław II został 26 czerwca 1295 roku koronowany w Gnieźnie na króla Polski, sprawił sobie pieczęć majestatową, na której umieścił herb z orłem w koronie. Jest to pierwszy wizerunek herbu Polski, który pod rządami kolejnych królów zmieniał tylko swój kształt. Jednym z najpiękniejszych jest orzeł z pieczęci majestatowej króla Kazimierza III Wielkiego z 1336 roku.

Orzeł na rewersie pieczęci majestatowej króla Przemysła II z 1295 r.

Orzeł na rewersie pieczęci majestatowej króla Kazimierza III Wielkiego z 1336 r.

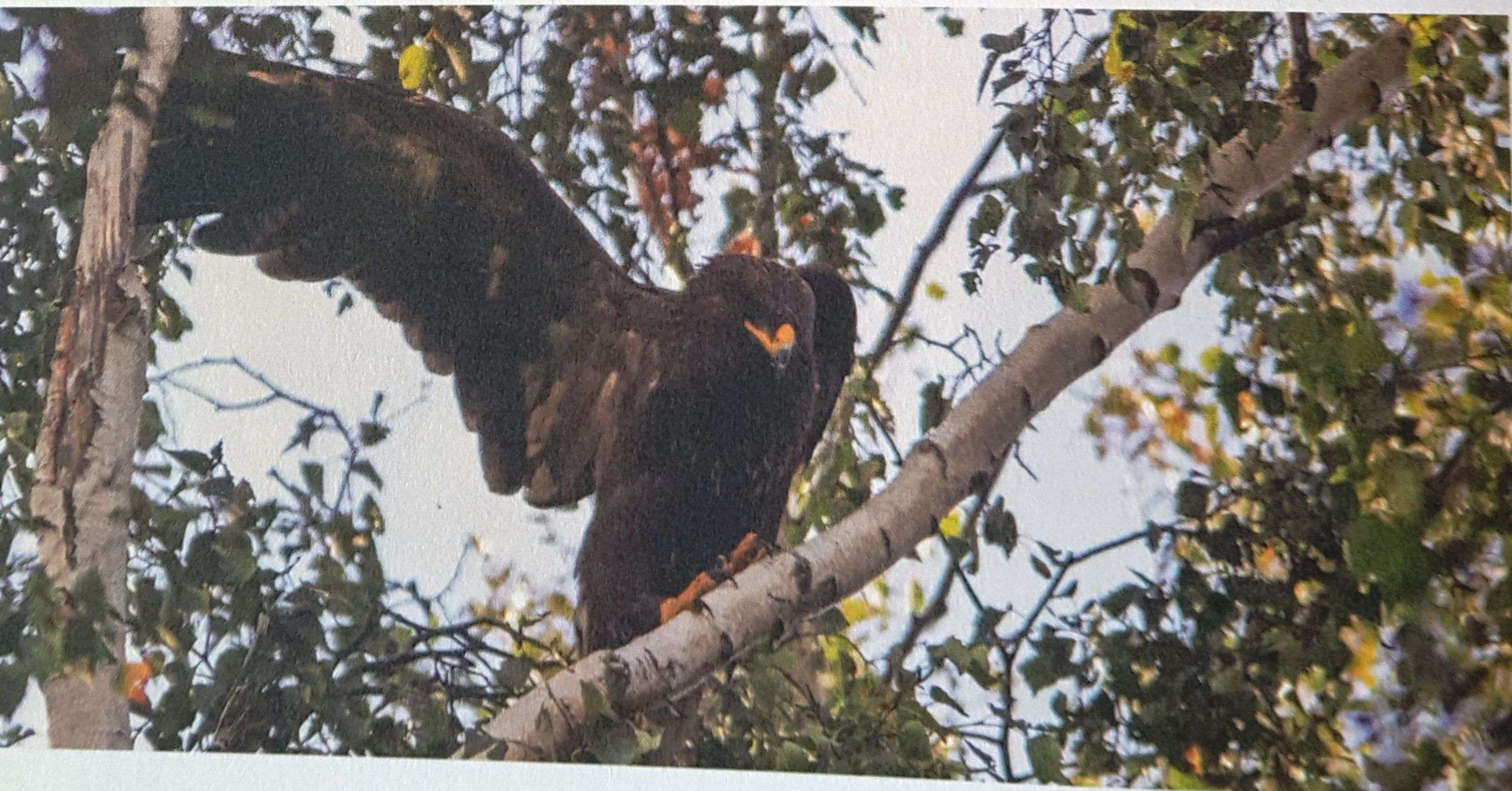

Jaki orzeł?

Od czasu do czasu, głównie przed świętami narodowymi, pojawiają się w mediach dyskusje o tym, który z ptaków jest polskim godłem. Przeważa opinia, że jest to bielik (*Haliaeetus albicilla*), ale podobne cechy zewnętrzne, a szczególnie kształt i rozmiar dzioba, mają jeszcze trzy występujące w Polsce ptaki, należące do tej samej co bielik rodziny jastrzębiowatych (*Accipitridae*). Są to: orzeł przedni (*Aquila chrysaetos*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*) i orlik grubodzioby (*Aquila clanga*). Jednakże w naszym herbie nie występuje żaden z nich.

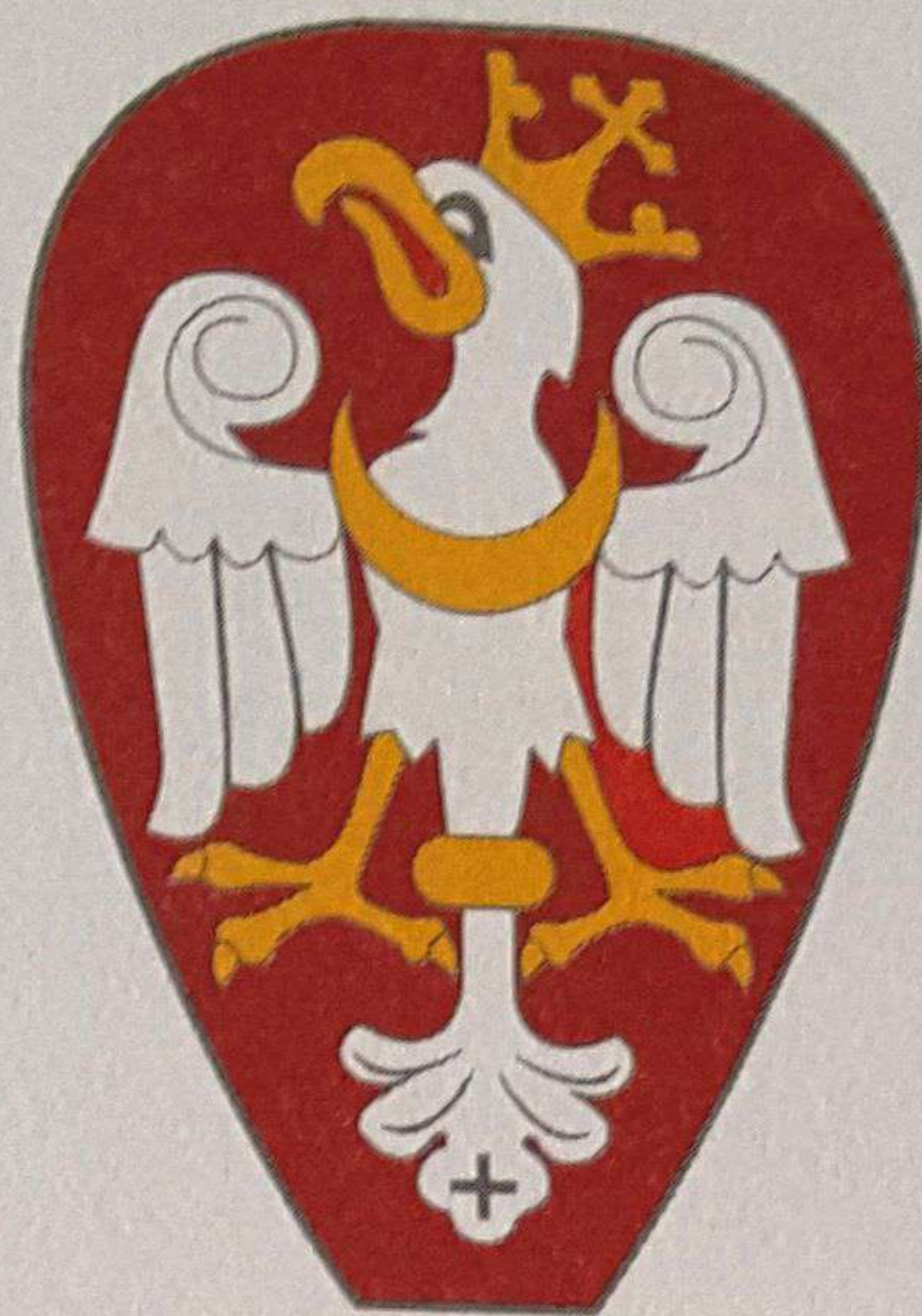
Bielik

Orzeł przedni

Orlik krzykliwy

Orzeł z pieczęci
księcia krakowskiego
Przemysła II; 1290 r.

Orzeł z pieczęci
polskiego króla
Przemysła II; 1295 r.

Skrzydła też nie są takie jak u rzeczywistego ptaka. Na początku okresu heraldycznego, czyli w XII wieku, były skierowane w dół i miały trzy do pięciu piór. Z czasem, wraz ze zmieniającymi się stylami w sztuce, skrzydła orła stopniowo się rozchylały, liczba piór wzrastała, a między nimi pojawiły się pióra cieńsze.

Dziób był początkowo wzniesiony ku górze, lecz z biegiem czasu zniżał się, aż doszedł do pozycji poziomej.

Orzeł z płaskorzeźby
na nagrobku króla
Władysława II Jagiełły; 1435 r.

Orzeł z herbarza
Stemmata polonica; 1550 r.

Orzeł z wielkiej pieczęci
koronnej króla
Augusta II Mocnego; 1703 r.

Kolory polskiego herbu

Z pieczęci książęcych i królewskich wiemy, jak wyglądały herby, ale nie wiemy, jakie były ich barwy. Kolory polskiego herbu znamy dopiero od początków XIV wieku. Z tego czasu pochodzą dwa cenne zabytki, na których przedstawiono nasz herb. Są to: płyta nagrobna księcia śląskiego Henryka IV Probusa oraz plakietka z herbem, która początkowo była na pochwie*, a teraz jest na głowni** Szczerbca – miecza koronacyjnego*** królów polskich.

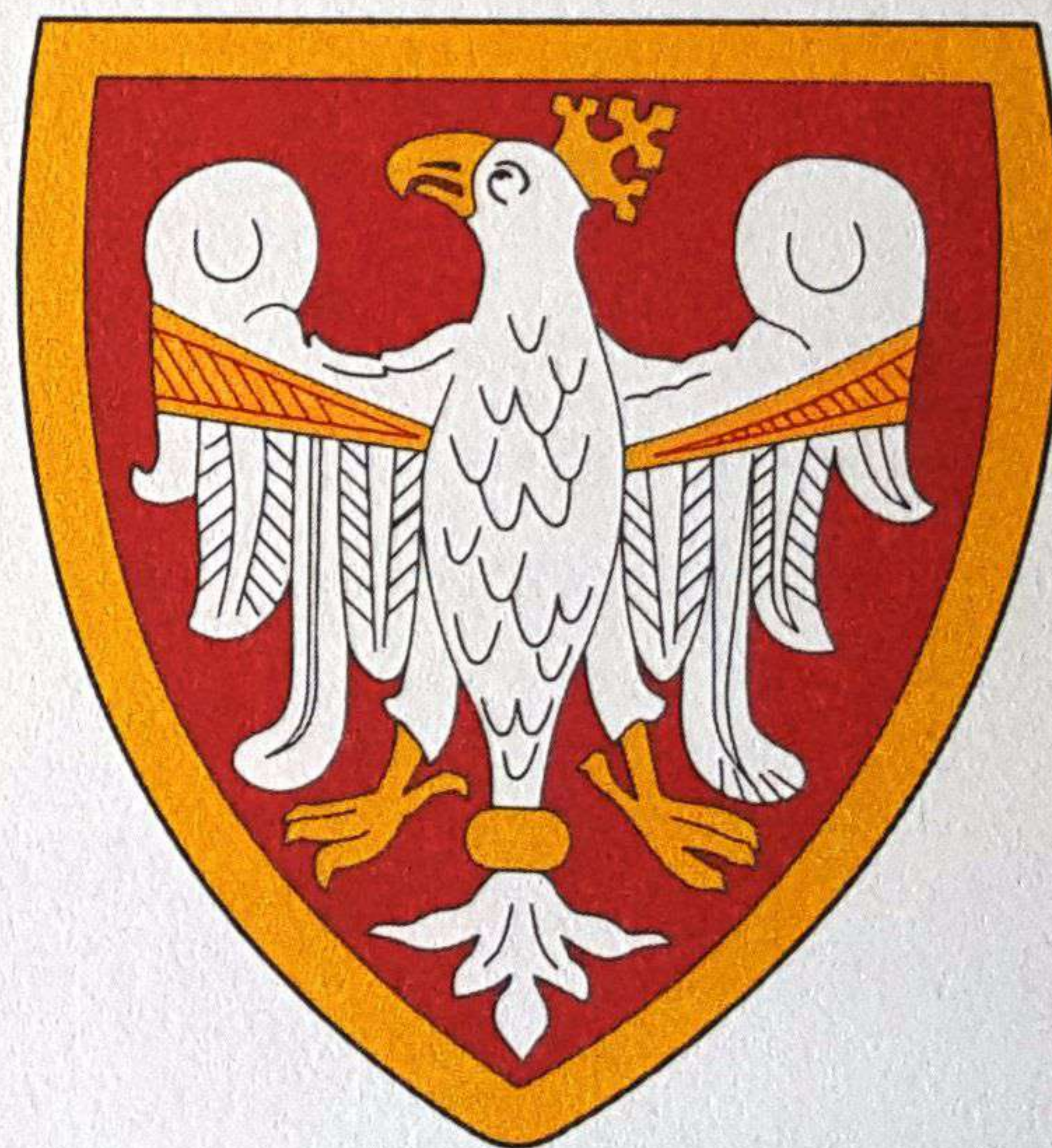
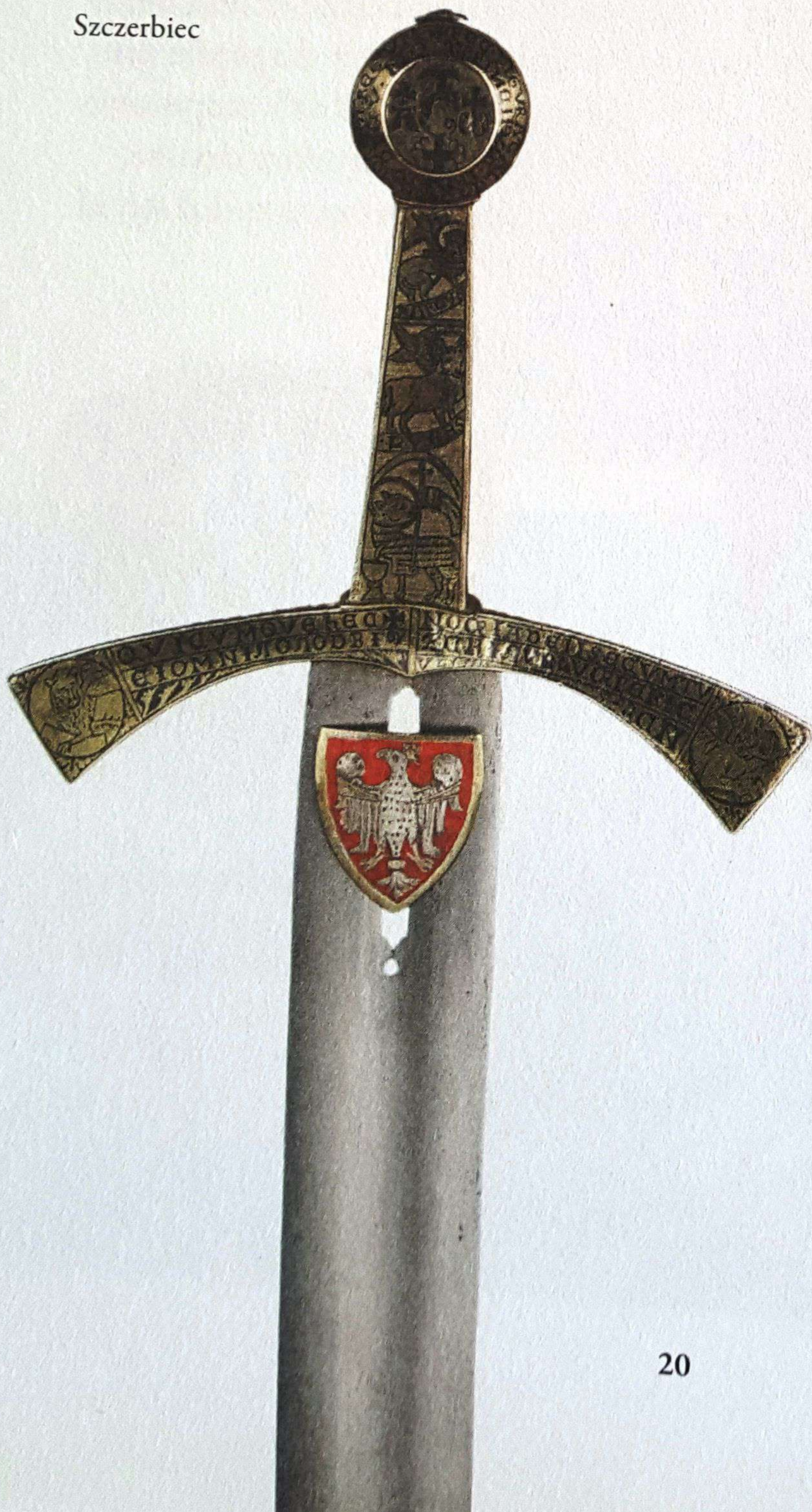
Herb wykuty w kamieniu na płycie nagrobnej był pomalowany, a na plakietce jest wykonany z barwnej emalii. Na obu orzeł jest biały i ma złote łapy, dziób, przepaskę na skrzydłach, pierścień i koronę. Warto zauważyć, że dwa z tych pięciu złotych elementów godła nie dotrwały do naszych czasów. Od połowy XV wieku na wizerunkach Orła Białego brak już pierścienia na ogonie, a za panowania króla Zygmunta II Augusta (1548–1572) nie ma także przepaski.

* pochwa – futerał, w którym przechowuje się miecz

** głownia – ostrze miecza

*** miecz koronacyjny – miecz z ozdobną rękojeścią; insygnium władzy używane tylko podczas ceremonii koronacji króla

Szczerbiec

Herb według plakietki na głowni Szczerbca

Herby Śląska i Polski
na nagrobku księcia
Henryka IV Probusa

Herb według płaskorzeźby
na nagrobku Henryka IV Probusa

W opisach heraldycznych kolory biały i żółty to srebro i złoto. Natomiast w barwnych wizerunkach stosuje się kolory biały i ciemnożółty. Nawet heraldycy* średniowieczni przy opisie herbów nieraz używali słów „biały” i „żółty”. W przypadku herbu polskiego w opisie heraldycznym kolor orła określamy wyjątkowo jako biały, a nie srebrny. Wiąże się to z nazwą herbu, która brzmi „Orzeł Biały”. Tę samą nazwę nosi godło tego herbu, czyli sam orzeł w koronie. Orzeł Biały to nazwa własna, a więc oba te słowa zawsze należy pisać wielką literą!

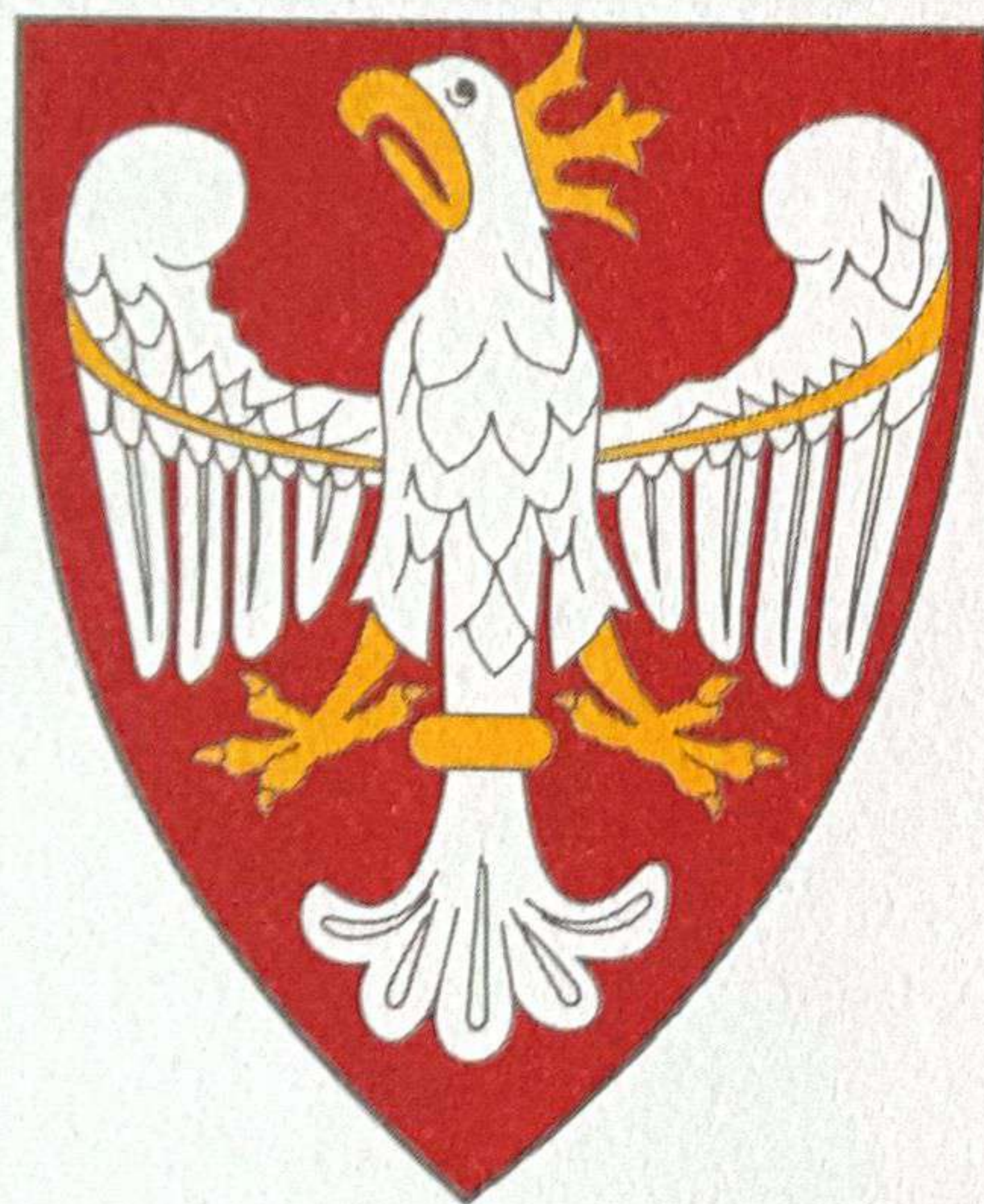
heraldyk – zob.
*Słowniczek heraldyczno-
weksylologiczny*
na końcu książki

Kształt Orła Białego na przestrzeni wieków

Jak wiemy, na najwcześniejszych wizerunkach orzeł w herbie miał poza złotą koroną, dziobem i łapami również złotą przepaskę na skrzydłach i pierścień na ogonie. Ale już w połowie XIV wieku na niektórych wizerunkach nie ma pierścienia, a od połowy XV wieku nie ma go już nigdy.

Herby za panowania Piastów

Sto lat dłużej występowała przepaska na skrzydłach. Usunięto ją, kiedy polscy królowie zaczęli umieszczać swe inicjały na piersi orła.

Herb za panowania
pierwszych Jagiellonów

Istotną zmianę w wyglądzie herbu wprowadził Zygmunt I Stary (1506–1548), który tarczę herbową zwieńczył koroną królewską. Odtąd aż do rozbiorów takie korony będą we wszystkich herbach Korony Królestwa Polskiego.

Herb za panowania
Zygmunta I Starego

Na niektórych wizerunkach herbu z czasów Zygmunta I Starego przepaska jeszcze widnieje po obu stronach inicjału „S” (*Sigismundus* – Zygmunt), ale zanika na dobre pod rządami jego syna Zygmunta II Augusta, który na piersi orła umieścił inicjał „SA” (*Sigismundus Augustus* – Zygmunt August).

Herb za panowania
Zygmunta II Augusta

Kolejna zmiana zaszła, kiedy w 1573 roku królem został Henryk Walezy. W herbach z czasów jego krótkiego panowania (1573–1574) orzeł miał na piersi albo inicjał „H”, albo herb Francji – w polu błękitnym trzy lilie złote. Natomiast kolejni królowie umieszczali na piersi orła swój herb rodowy. Herbem Stefana Batorego (1576–1586) były Trzy Zęby, a herbem rodowym kolejnych trzech królów z dynastii Wazów (Zygmunt III – 1587–1632, Władysław IV – 1632–1648 i Jan Kazimierz – 1648–1668) był Snopek (po szwedzku *vasa*) – w polu o trzech skosach: niebieskim, białym i czerwonym, snop złoty. Michał Korybut Wiśniowiecki (1669–1673) miał herb Korybut – w polu czerwonym nad gwiazdą złotą krzyż zdwojony na barku księżycy na opak, srebrne, a Jan III Sobieski (1674–1696) posługiwał się herbem Janina – w polu czerwonym tarcza brunatna.

Herb za panowania
Stefana Batorego

Herb za panowania
Jana III Sobieskiego

* Wettinowie – dynastia niemiecka wywodząca się z Saksonii; pochodzili z niej królowie Polski: August II Mocny i August III

** Elektorat Saksonii – od 1356 r. niezależny elektorat Świętego Cesarstwa Rzymskiego; od 1423 r. pod władzą Wettinów

Królowie sascy z dynastii Wettinów* (1697–1706, 1709–1733 i 1733–1763) nakładali na pierś orła tarczę o dwóch polach, z herbami Elektoratu Saksonii** i Saksonii.

Herb za panowania Sasów

Ale ostatni dwaj królowie z rodów polskich znów kładli w tym miejscu własne herby. Stanisław Leszczyński (1704–1710 i 1733–1736) posługiwał się herbem Wieniawa – w polu złotym głowa żubra czarna z kolcem złotym w nozdrzach, a Stanisław August Poniatowski (1764–1795) był herbu Ciołek – w polu srebrnym ciołek*** czerwony. Na chorągwiach i sztandarach kolor ciołka był srebrny lub złoty.

*** ciołek – młody byczek

Orzeł Biały na sztandarze za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego

Warto zwrócić uwagę na jeden szczegół. Podczas gdy na wszystkich pieczęciach królewskich z Orłem Białym na głowie orła jest heraldyczna korona otwarta, to na większości wizerunków drukowanych orzeł ma na głowie koronę zamkniętą, zwieńczoną krzyżem. W związku z tym należy podkreślić, że tylko przedstawienia herbu na pieczęciach można uznać za urzędowy wzór herbu.

Herb Księstwa Warszawskiego

Korona zamknięta pojawiła się oficjalnie po raz pierwszy na głowie Orła Białego w herbie Księstwa Warszawskiego (1807–1815). Poświadczają to wszystkie pieczęcie i monety z tego okresu.

Herb Królestwa Kongresowego

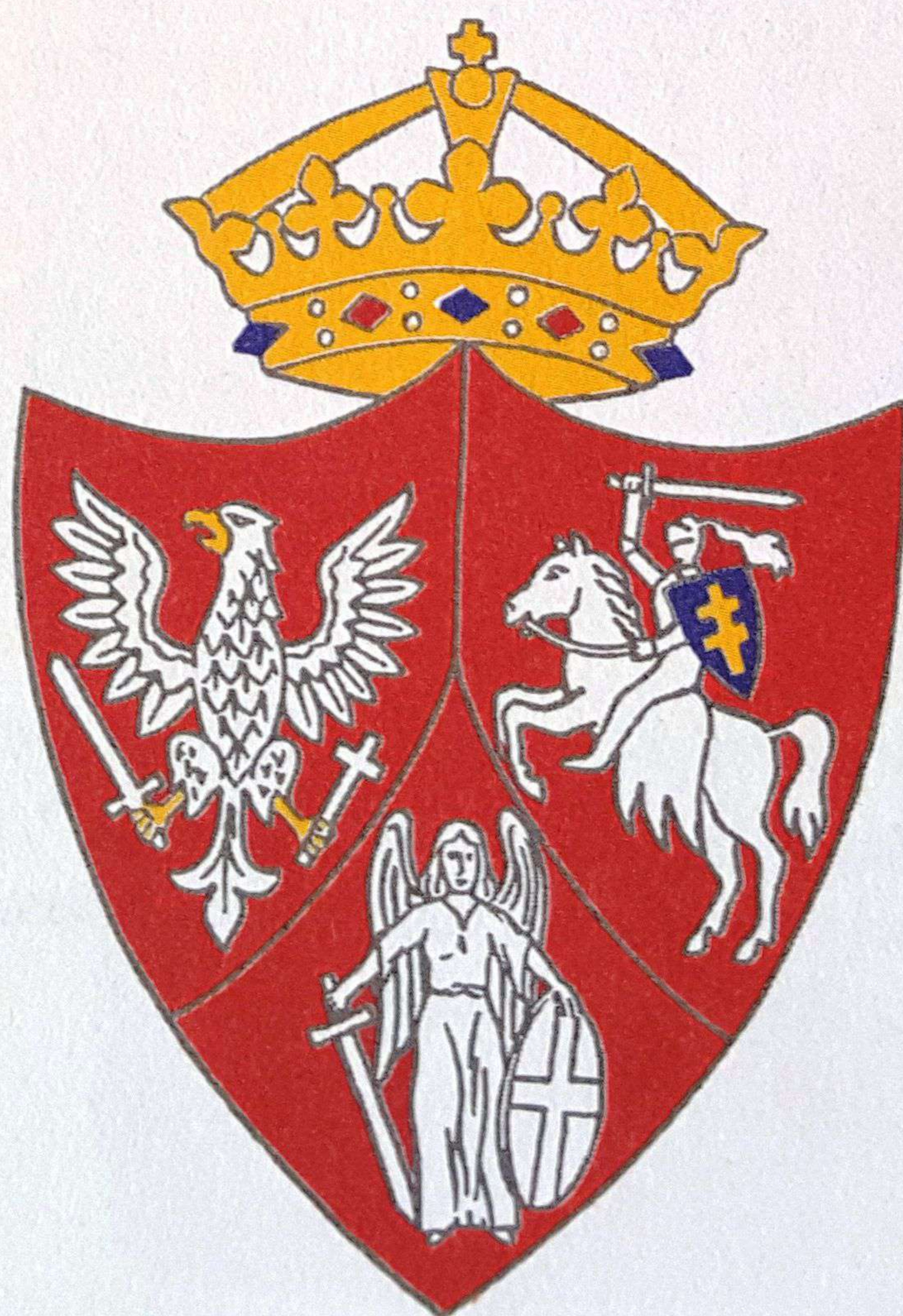
Po upadku Księstwa Orzeł Biały trafił na piersi czarnych orłów – rosyjskiego (Królestwo Kongresowe) i pruskiego (Wielkie Księstwo Poznańskie). W pierwszym z tych herbów korona na głowie orła jest zamknięta, w drugim otwarta.

Koronę otwartą miał także orzeł w herbie z czasów powstania listopadowego, natomiast orzeł w herbie władz w okresie powstania styczniowego był bez korony, o czym szerzej piszemy na stronie 37.

Herb z czasów powstania listopadowego

Herb z czasów powstania styczniowego

Herb Polski odrodzonej po rozbiorach

W czasie I wojny światowej (1914–1918) władze Niemiec i Austro-Węgier czyniły różne starania, by pozyskać Polaków do wojny z Rosją. W związku z tym 5 listopada 1916 roku cesarze obu tych państw wydali akt, w którym zapowiedzieli utworzenie Królestwa Polskiego. Miesiąc później powstał bank emisyjny* pod nazwą Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, który w kwietniu 1917 roku wydał pierwsze banknoty. Główne miejsce zajął na nich Orzeł Biały stylizowany na orła z czasów króla Zygmunta II Augusta (1548–1572). Niestety, nie zachowano złotego (żółtego) koloru korony, dzioba i łap orła.

* bank emisyjny – centralny bank państwa jako jedyny uprawniony do zlecenia druku banknotów i bicia monet

Orzeł na banknocie z 1917 r.

Podobny, lecz gorszy pod względem artystycznym, był wizerunek polskiego orła na pieczęci Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego**, powołanej 12 września 1917 roku. Ten sam orzeł widniał też w nagłówkach dzienników praw i ustaw od 1 lutego 1918 roku do 14 sierpnia 1919 roku.

** Rada Regencyjna Królestwa Polskiego – naczelny organ władzy w Polsce, utworzony w 1917 r. przez niemieckie i austro-węgierskie władze okupacyjne; w grudniu 1917 r. powołała rząd, a 7 października 1918 r. ogłosiła niepodległość Polski

Orzeł na pieczęci Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego

Dopiero w ustawie z dnia 1 sierpnia 1919 roku oficjalnie ustalono wzór herbu Rzeczypospolitej Polskiej. W punkcie pierwszym podano: *Za herb Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się znak orła białego z głową zwróconą w prawo (dla patrzącego w lewo) ze skrzydłami wzniesionymi do góry, ze złotymi szponami, koroną i dziobem w czerwonym polu prostokątnym (wzór Nr 1)*¹.

Jednakże wzór nr 1 przedstawiał pieczęć, a wygląd herbu znamy tylko dzięki temu, że był na banderze handlowej i banderze wojennej (wzory nr 5 i 7a). Stąd wiemy, że nie tylko szpony, ale i łapy orła były złote.

Niestety, tych tradycyjnych barw nie dochował projektant herbu z 1927 roku, architekt Zygmunt Kamiński. Jego orzeł nie ma już złotych łap, a jedynie pazury, natomiast korona ma kształt niespotykany zarówno wśród koron rzeczywistych, jak też heraldycznych. Chodzi o to, że między trzema kwiatonami w kształcie lilii powinny być miejsca puste, przez które będzie widoczna czerwona barwa tarczy. Ponadto projektant przywrócił nieużywaną od XVI wieku przepaskę na skrzydłach i nadał jej barwę białą zamiast złotej. Na domiar złego, zamiast narysować herb w tradycyjnie heraldycznej formie, autor projektu zastosował cieniowanie, nadając wizerunkowi orła cechy płaskorzeźby. Wszystkie późniejsze herby państwowe wzorowano na herbie Kamińskiego.

Herb Rzeczypospolitej
Polskiej według
wzoru z 1927 r.

1. *Ustawa o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r.*, w: *Dziennik Ustaw* Nr 69 z dnia 28 sierpnia 1919 r.

Komuniści, którzy objęli w Polsce władzę w 1944 roku, usunęli z głowy orła koronę, a samą głowę zniekształcili, twierdząc, że w ten sposób przywracają dawnego orła piastowskiego*, który korony nie miał. Jednakże – jak powiemy o tym szerzej w rozdziale *Znaki ziem polskich* – orłów piastowskich było kilka i różniły się one barwami. Ponadto orzeł w herbie państwa polskiego od zawsze miał koronę, która była i jest symbolem naszej państwowości i suwerenności.

* piastowski – z czasów panowania książąt z dynastii Piastów w XIII w.

Po 1944 roku początkowo używany był herb z roku 1927, ale z orłem bez korony. Nowy herb został wprowadzony bez żadnego aktu prawnego, więc nie wiadomo, kiedy to dokładnie nastąpiło. Jego wizerunek zamieszczono między innymi w *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* z 1952 roku. Orzeł był cały biały, a tarcza miała obramowanie w postaci wężyka generalskiego. W konstytucji tej herb błędnie określono mianem godła.

Herb Polskiej
Rzeczypospolitej
Ludowej według
wzoru z 1952 r.

Nowy urzędowy wzór herbu przedstawiono w Dzienniku Ustaw PRL dopiero w grudniu 1955 roku na załączniku do dekretu Rady Państwa. Rysunek orła był znacznie lepszy od poprzedniego i różnił się od przedwojennego głównie brakiem korony.

Herb Polskiej
Rzeczypospolitej
Ludowej według
wzoru z 1955 r.

Niecały rok później, w dniu Święta Narodowego 11 Listopada nowy wzór herbu przyjęły również władze Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie (w Londynie). Zachowano orła zaprojektowanego przez Kamińskiego, lecz zmieniono kształt korony na zamkniętą. Korony zamknięte mają cztery kabluki, a na ich skrzyżowaniu u góry zawsze jest osadzony krzyż. Zmianę korony uzasadniono w dekreście prezydenckim następująco: *Dla uzewnętrznienia głębokiego przywiązania Narodu Polskiego do wiary chrześcijańskiej* należy umieścić w godle państwowym Rzeczypospolitej Polskiej znak Krzyża w Koronie Orła Białego*¹.

* przywiązanie do wiary uzewnętrznilo się najlepiej kilka miesięcy wcześniej, kiedy 26 sierpnia 1956 r., w trzechsetną rocznicę ślubów króla Jana Kazimierza, na Jasną Górę w Częstochowie przybyło ponad milion wiernych z zamiarem odnowienia tych ślubów przez naród

Herb Rzeczypospolitej Polskiej ustanowiony w 1956 r. przez władze RP w Londynie

W PRL jeszcze raz zmieniono wzór herbu państwowego – w marcu 1980 roku. Kształt orła pozostał taki sam, lecz inne było jego cieniowanie, co sprawiło, że stał się bielszy od poprzedniego.

Herb Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według wzoru z 1980 r.

1. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 listopada 1956 r. o zmianie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach przez dodanie Krzyża w Koronie, w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 3, Londyn, dnia 8 grudnia 1956 r.

Pod koniec 1989 roku nastąpiła w Polsce zmiana ustroju. W dniu 29 grudnia 1989 roku Sejm przyjął *Ustawę o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Nazwę państwa zmieniono na Rzeczpospolita Polska i przywrócono orłowi koronę. Nowy, obowiązujący do dzisiaj wzór herbu przedstawiono w załączniku do *Ustawy o zmianie przepisów o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej*, zamieszczonej w Dzienniku Ustaw z dnia 22 lutego 1990 roku. Niestety, w ustawie tej ponownie nieprawidłowo użyto słowa „godło” zamiast „herb”.

Orzeł w obecnym herbie jest niemal dokładną kopią orła z 1927 roku. Różnice polegają na niewielkich zmianach kształtu szyi, dzioba, języka, oka i piór na ogonie.

Herb Rzeczypospolitej
Polskiej wprowadzony
na mocy ustawy z dnia
22 lutego 1990 r.

Godło czy herb?

Ponieważ często mylone są pojęcia „godło” i „herb”, należy je szerzej wyjaśnić. W języku polskim słowa „znak” i „godło” znaczą to samo. Jest to graficzny symbol. Na przykład ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 roku jest o *godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej*. Jako godła państwowe wymieniono herb, pieczęć, Chorągiew Rzeczypospolitej, flagi i bandery. Tak więc herb jest jednym z kilku godeł państwowych. Natomiast w terminologii heraldycznej godłem jest to, co jest na tarczy herbowej, czyli w przypadku herbu Polski jest to orzeł w koronie. Dlatego sformułowanie w konstytucji i w ustawach, że *Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu*¹, zawiera podstawowy błąd, bowiem opisuje herb, a nie samo godło.

Warto przypomnieć, że słowa „godło” zamiast „herb” użyto po raz pierwszy w uchwalonej przez komunistów konstytucji z 1952 roku.

godło

+

tarcza

=

herb

1. Dziennik Ustaw 1997 nr 78 poz. 483, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r.

Herby Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Po śmierci króla Polski Kazimierza III Wielkiego, który nie miał potomstwa, tron objął mąż jego siostry Elżbiety Łokietkówny król Węgier Ludwik. Gdy zmarł w 1382 roku – w oczekiwaniu na objęcie tronu przez jego córkę Jadwigę – rządy w Polsce sprawowali tymczasowo możnowładcy małopolscy. Ponieważ przyświecał im plan stworzenia wielkiego państwa przez połączenie Polski z Litwą, odrzucili zabiegi szlachty, by Jadwigę poślubił książę mazowiecki Ziemowit. Chcieli ją wydać za wielkiego księcia litewskiego Jagiełłę.

Koronacja Jadwigi odbyła się 16 października 1384 roku, a kolejnym krokiem było zawarcie 14 sierpnia 1385 roku w Krewie układu, na mocy którego Jagiełło miał przyjąć chrzest i schryścianizować Litwę, pojąć Jadwigę za żonę i objąć polski tron. Zobowiązywał się również do odzyskania wszystkich ziem utraconych przez Polskę i obiecał *kraje swoje Litwy i Rusi wieczyście wcielić do korony Królestwa Polskiego*¹. Został ochrzczony 15 lutego 1386 roku i otrzymał imię Władysław, a trzy dni później zawarł ślub z Jadwigą.

Herbem Litwy, znanym od XIV wieku, jest Pogoń – w polu czerwonym jeździec w zbroi na białym koniu, trzymający w prawej ręce miecz, a w lewej tarczę błękitną ze złotym krzyżem podwójnym. Krzyż ten był rodzowym znakiem Jagiellonów.

Godło herbu Litwy na trojaku litewskim

1. Tekst unii polsko-litewskiej w Krewie, 14 sierpnia 1385 roku, za: *Wielka historia Polski – Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506)*, Kraków 1999, s. 66.

Arras wawelski
z herbami Polski i Litwy

Po raz pierwszy oba herby zostały połączone w jednym herbie na pieczęci małej króla Władysława II Jagiełły, której odciski znane są z lat 1405–1430. Tarcza tego herbu była czteropolowa. Orzeł Biały był w polu pierwszym i czwartym, a Pogoń w drugim i trzecim.

Wprowadzony przez króla Władysława II Jagiełłę herb mały Rzeczypospolitej Obojga Narodów na pieczęci mniejszej króla Jana Olbrachta z 1494 r.

Taki herb, zwieńczony koroną królewską, był później na pieczęciach mniejszych koronnych wszystkich królów polskich do 1586 roku. Od połowy XVI wieku herb ten umieszczano na srebrnych i złotych monetach.

Herb mały Rzeczypospolitej Obojga Narodów na dukacie króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego z 1671 r.

Od objęcia tronu przez Henryka Walezego w 1573 roku do końca panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego (1795) pośrodku herbu polsko-litewskiego umieszczano tarczę zwaną sercową z herbem osobistym króla. Wyjątkiem był umieszczony tam herb Elektoratu Saksonii i Saksonii, używany przez królów saskich: Augusta II Mocnego (1697–1706 i 1709–1733) oraz Augusta III (1733–1763).

Królowie z dynastii Wazów: Zygmunt III, Władysław IV i Jan II Kazimierz w tarczy sercowej herbu polsko-litewskiego przedstawiali herb swej rodzinnej Szwecji, w sercu którego widniał ich herb rodowy. Tarczę takiego herbu, zwieńczoną koroną, od 1600 roku otaczał łańcuch cesarskiego Orderu Złotego Runa, którym ci królowie byli odznaczeni.

Również późniejsi królowie otaczali herb polsko-litewski łańcuchami orderów. Jan III Sobieski miał francuski Order św. Ducha, Michał Korybut Wiśniowiecki – Order Złotego Runa, Stanisław Leszczyński – order św. Ducha i św. Michała, a August III i Stanisław August Poniatowski – Order Orła Białego.

Wyjątkowo bogaty wygląd miał herb polsko-litewski na płaszczu gronostajowym zwieńczonym koroną królewską, użyty po raz pierwszy na pieczęci króla Augusta II Mocnego, a później używany przez wszystkich królów do 1795 roku.

Pieczęć kancelaryjna króla Stanisława Leszczyńskiego z herbem Rzeczypospolitej Obojga Narodów otoczonym łańcuchami Orderu św. Ducha i Orderu św. Michała, umieszczonym na płaszczu gronostajowym zwieńczonym koroną królewską; w tarczy sercowej znajduje się herb osobisty króla – Wieniawa

Po ostatnim rozbiórze czteropolowy herb polsko-litewski pojawił się po raz ostatni, i to na krótko, na pieczęci Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego w 1812 roku. Następny herb polsko-litewski, przyjęty przez władze powstania listopadowego, był dwupolowy, z Orłem Białym w polu pierwszym i Pogońią w drugim. Podobnie jak poprzednio tarczę zwieńczono koroną królewską.

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów na pieczęci Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego, 1812 r.

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów z czasów powstania listopadowego na srebrnej dwuzłotówce z 1831 r.

Herb Rzeczypospolitej z czasów powstania styczniowego na pieczęci Rządu Narodowego, 1863 r.

Ostatnim herbem Rzeczypospolitej z orłem i litewskim jeźdźcem był herb z czasów powstania styczniowego, którego tarczę, zwieńczoną koroną, podzielono na trzy pola, w których umieszczono Orła Białego, Pogoń i św. Michała Archanioła. Orzeł symbolizował Polskę, Pogoń – Litwę, a Archanioł – Ruś. Przekaz symboliczny był jasny – jedna korona to jedna Rzeczpospolita Polska; trzy herby obok siebie pod koroną to trzy ludy dobrowolnie połączone jak równi z równymi.

Podczas powstania styczniowego silne były nastroje republikańskie* i dlatego polskiego orła przedstawiono na pieczęci bez korony. Miecz i krzyż w jego szponach oznaczały walkę o wolność i wiarę w zwycięstwo z pomocą Bożą. Wyrazem idei republikańskich były też barwne wizerunki tego herbu, w których czerwoną barwę pola herbu litewskiego zamieniono na niebieską, by otrzymać trzy barwy francuskie – czerwoną, niebieską i białą, uważane od czasu rewolucji francuskiej za barwy republikańskie.

* republikański – tu: sprzeciwiający się monarchii

Polska chorągiew

Proporce i chorągwie były znakami bojowo-rozpoznawczymi na polu bitwy już w starożytności, ale dopiero w XII wieku pojawiły się na nich godła heraldyczne. Chorągiew była odzwierciedleniem herbu. Na płacie o barwie pola tarczy herbowej było namalowane lub naszyte herbowe godło.

Taka też od końca XIII wieku była chorągiew Królestwa Polskiego – czerwony płat z Orłem Białym. Jej najstarszy wizerunek znamy z wyobrażenia na pieczęci Władysława Łokietka, pretendenta* do tronu polskiego, który wówczas był księciem krakowskim, sandomierskim, sieradzkim, łęczyckim i kujawskim. Pieczęć tę Łokietek używał od 1313 do 1320 roku, kiedy został królem Polski.

Chorągiew według pieczęci Władysława Łokietka z 1313 r.

Chorągiew była znakiem króla i zarazem znakiem państwa, którym władał. Ponieważ Kraków w okresie rozbicia dzielnicowego (1138–1320) był stolicą dzielnicą senioralnej**, chorągiew Królestwa Polskiego nosił chorąży*** krakowski. Na polu bitwy chorągiew była najważniejszym znakiem, a jej ewentualna utrata oznaczałaby zwycięstwo wroga.

Chorągiew z czasów Kazimierza III Wielkiego (1333–1370)

Chorągiew z czasów Władysława II Jagiełły (1386–1434)

Dramatyczną walkę o chorągiew stoczyli rycerze polscy z Krzyżakami podczas bitwy pod Grunwaldem w 1410 roku. Scenę tę tak opisał Henryk Sienkiewicz:

Oto jeden leżący na ziemi Krzyżak rozpruł nożem brzuch konia, na którym siedział Marcin z Wrocimowic trzymający wielką, świętą dla wszystkich wojsk chorągiew krakowską z orłem w koronie. Rumak i jeździec zwałili się nagle, a wraz z nimi zachwiała się i padła chorągiew¹.

Wtedy Polacy z furią rzucili się na wrogów, ci jednak zaciekle się bronili. Sienkiewicz kontynuował opowieść:

Lecz trwało to krótko. Ni jeden Niemiec nie wyszedł żywy z tej burzy i po chwili powiała znów nad polskimi zastępami odbita chorągiew. Wiatr poruszył ją, rozwinął i rozkwitła wspaniale jak olbrzymi kwiat, jako znak nadziei i jako znak gniewu Bożego dla Niemców, a zwycięstwa dla polskich rycerzy².

Replika Chorągwi Wielkiej Królestwa Polskiego z okresu bitwy pod Grunwaldem eksponowana w Sali Chorągwianej Pałacu Prezydenckiego

Czerwona chorągiew z Orłem Białym była do połowy XVI wieku głównym znakiem państwa polskiego. Po utworzeniu unii polsko-litewskiej w 1569 roku na chorągwiach – białych lub o pasach białych i czerwonych – malowano lub wyszywano herb Rzeczypospolitej*, w którym Orzeł Biały sąsiadował na tarczy herbowej z litewską Pogonią. Była to chorągiew Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Chorągiew Korony Królestwa Polskiego** była nadal czerwona z godłem herbu Orzeł Biały. Na piersi tego orła poszczególni królowie umieszczali znaki osobiste (patrz: s. 23–25).

1. Henryk Sienkiewicz: *Krzyżacy*, Warszawa 1955, s. 530.

2. Tamże, s. 531.

Barwy narodowe

Pierwsze polskie barwy narodowe – niebieska i czerwona – to barwy kontuszów* i żupanów** używanych od 1746 roku przez szlachtę służącą w kawalerii***. Następnie barwy te przyjęła konfederacja barska (1768–1772)****. Te wojskowe barwy stały się barwami narodowymi, kiedy posłowie na sejm zalecili w 1776 roku wprowadzenie mundurów wojewódzkich. Barwy niebieską i czerwoną miały mundury 12 spośród 14 województw znajdujących się obecnie na terenie Polski oraz 9 spośród 14 województw na ziemiach wschodnich. Kiedy 5 października 1778 roku rozpoczynało się posiedzenie sejmu, posłowie wystąpili już w tych mundurach. Miały one różne odcienie niebieskiego (błękit, szafir, niebieski, granat) i czerwonego (amarant, paś, karmazyn).

Ubiór szlachecki w barwach narodowych, XVIII w.

Takie były też barwy kurtek (granatowych z ciemnoczerwonymi wyłogami) wprowadzonych przez Sejm Czteroletni (1788–1792)***** w kawalerii polskiej. Niebieska i czerwona ponownie stały się polskimi barwami narodowymi w czasie wojny francusko-rosyjskiej (1812–1813), kiedy rządy objęła Konfederacja Generalna Królestwa Polskiego.

* kontusz – długa szata wierzchnia z rozciętymi rękawami, które zarzucano do tyłu, odsłaniając rękawy żupana

** żupan – długa szata noszona pod kontuszem, z wąskimi rękawami i stojącym kołnierzem, zapinana na rząd guziczków

*** kawaleria – oddziały wojska poruszające się na koniach, zwane też jazdą

**** konfederacja barska – zbrojny związek szlachty, walczący z Rosją w obronie wiary katolickiej i niepodległości Polski

***** na Sejmie Czteroletnim 3 maja 1791 r. uchwalono *Ustawę Rządową*, która była pierwszą konstytucją w Europie i drugą (po amerykańskiej) na świecie

Pod koniec XVIII wieku przyszedł do Polski z Zachodu zwyczaj noszenia kokard przez wojskowych, a także przez cywilów. Podczas gdy wojskowi nosili kokardy na czapkach, cywile najczęściej na lewej klapie żakietu lub kurtki. Kokardy oznaczały początkowo przynależność do stronnictw politycznych, lecz od czasów rewolucji francuskiej (1789–1799) w różnych państwach wprowadzano kokardy narodowe, najczęściej w barwach flagi.

Polskie chorągwie królewskie miały zawsze barwy herbu Orzeł Biały, czyli białą i czerwoną. Jednakże w charakterze barw narodowych biel i czerwień użyto oficjalnie po raz pierwszy dopiero 3 maja 1792 roku w Warszawie – na uroczystościach w 1. rocznicę uchwalenia Konstytucji. Panie wystąpiły wtedy w białych sukniach z czerwonymi szarfami, a panowie włożyli szarfy biało-czerwone.

W czasie powstania listopadowego (1830–1831) ludzie zaczęli nosić kokardy białe, czyli takie, jakie miało wojsko. Jednakże noszono też kokardy biało-czerwone lub czerwono-białe, a także tak zwane rewolucyjne niebiesko-biało-czerwone. Sytuacja ta zaniepokoiła niektórych posłów i podjęli oni starania, by kwestią barw narodowych zajął się Sejm. W dniu 7 lutego 1831 roku obie izby Sejmu ustanowiły biel i czerwień jako polskie barwy narodowe:

Izba Senatorska i Izba Poselska po wystuchaniu Wniosków Komisji Sejmowych, zważywszy potrzebę nadania jednostajnej oznaki, pod którą winni się łączyć Polacy, postanowiły i stanowią:

Artykuł 1.

Kokardę Narodową stanowić będą kolory herbu Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym.

Artykuł 2.

Wszyscy Polacy, a mianowicie* Wojsko Polskie te kolory nosić mają w miejscu, gdzie takowe oznaki dotąd noszonymi były¹.

Kokarda metalowa z 1831 r.

1. Tekst z oryginału ustawy.

Odtąd nasze barwy narodowe pozostają bez zmiany.

Rychło stały się znane również za granicą. Po powstaniu listopadowym użyto ich w czasie manifestacji solidarności z Polską w Niemczech, Francji, Belgii i Wielkiej Brytanii. W 1846 roku biało-czerwone kokardy nosili powstańcy w Krakowie, a 20 marca 1848 roku Komitet Narodowy w Wielkim Księstwie Poznańskim uznał, że taka kokarda jest kokardą narodową. Kokardy biało-czerwone lub czerwone z Orłem Białym były oznaką żołnierzy powstania styczniowego (1863–1864).

Podczas powstania wielkopolskiego (1918–1919) obok kokard używano biało-czerwonych opasek. Takie same opaski mieli też uczestnicy trzech powstań śląskich (1919–1921) i bojownicy ruchu oporu w czasie II wojny światowej (1939–1945), często z Orłem Białym i literami WP (Wojsko Polskie) i AK (Armia Krajowa). Orzeł Biały w koronie był też na opaskach Batalionów Chłopskich.

Opaski bojowników polskiego ruchu oporu
z okresu II wojny światowej

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości potwierdzono polskie barwy narodowe w ustawie z dnia 1 sierpnia 1919 roku:

Za barwy Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się kolor biały i czerwony, w podłużnych pasach, równoległych, z których górny – biały, dolny zaś – czerwony¹.

Ustanowione wtedy znaki (herb, flagi, pieczęć) pokazano w kolorze dopiero w 1921 roku w wydanej przez Ministerstwo Spraw Wojskowych broszurze *Godło i barwy Rzeczypospolitej Polskiej*. Czerwień miała tam odcień karmazynu. Jednakże w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 13 grudnia 1927 roku odcień czerwieni zmieniono na cynober. Ten żywy, ciepły odcień czerwieni pozostał do 1980 roku, kiedy wprowadzono czerwień nieco ciemniejszą.

Warto zauważyć, że do dnia dzisiejszego nie określono ustawowo odcienia czerwieni w modelach barw (CMYK, RGB, Pantone) powszechnie używanych w komputerach i w druku.

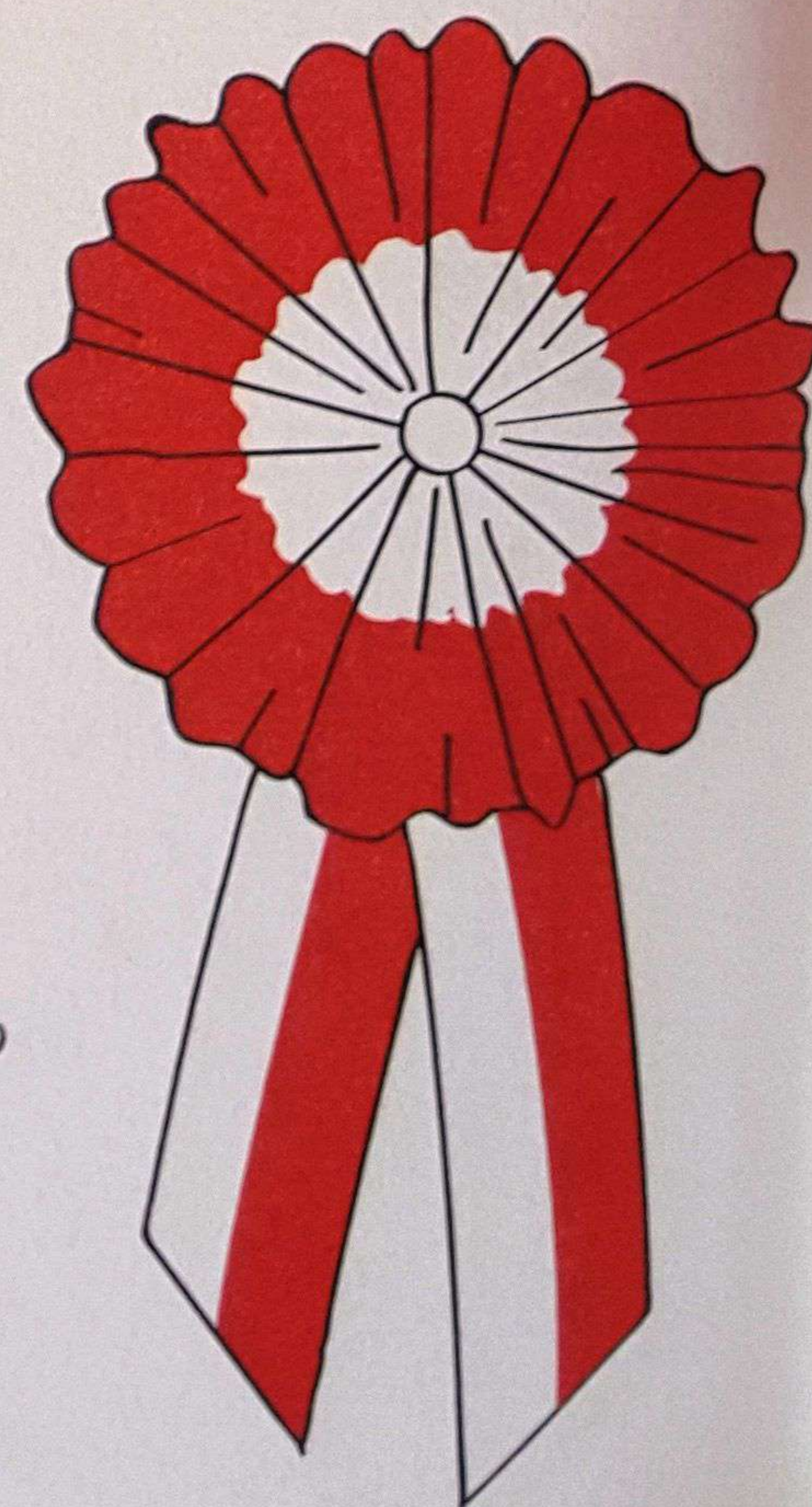
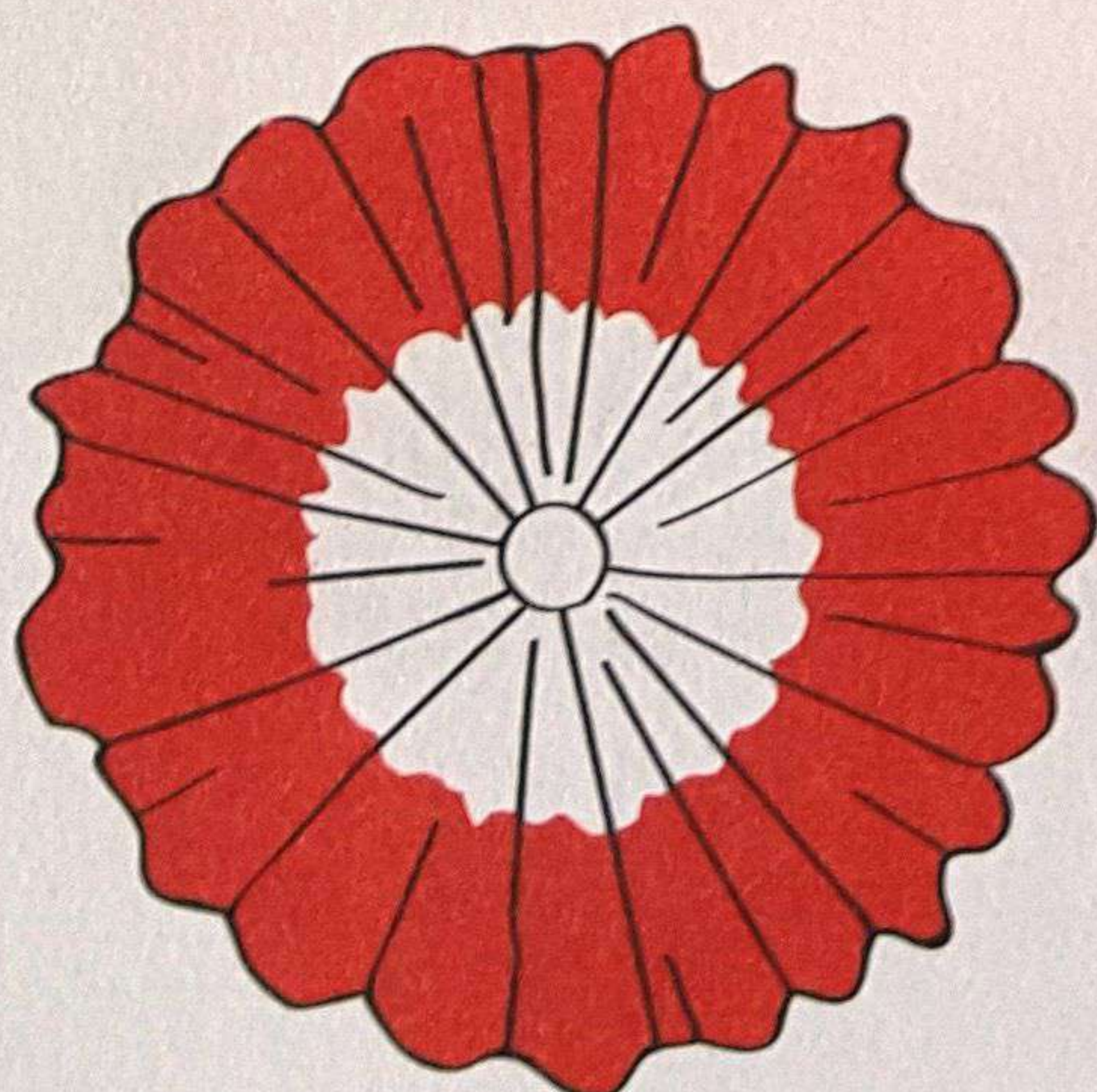
Kokardy narodowe przywrócił kilka lat temu prezydent Bronisław Komorowski. Niestety obniżył ich rangę, nazywając je kotylionami*. Na domiar złego początkowo lansował kokardę czerwono-białą (symbol Monako) i biało-czerwono-białą (symbol Białorusi). Dopiero od 2013 roku używane są prawidłowe kokardy biało-czerwone.

Kolejność barw w kokardzie liczy się od środka na zewnątrz. Dlatego barwa biała musi być w sercu kokardy. Do takiej kokardy można przyczepić biało-czerwoną wstążkę, pamiętając, że kolor biały – dla patrzącego na nią – musi być zawsze po lewej stronie. Podobnie można używać wstążkę luźną i wstążkę zawiązaną w kokardkę.

Bardziej ozdobną formą kokardy narodowej jest kokarda czerwona z umieszczonym na niej wizerunkiem Orła Białego. Może to być orzeł będący obecnym godłem herbu polskiego lub któryś z orłów historycznych.

* kotylion – balowa ozdoba w kształcie rozety, kokardki, motylka itp.

Polska kokarda narodowa jest biało-czerwona, czyli w jej sercu (środku) jest barwa biała, a na zewnątrz czerwona

1. *Ustawa o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1919 r.*, w: *Dziennik Ustaw* Nr 69 z dnia 28 sierpnia 1919 r.

Polskie flagi i bandery

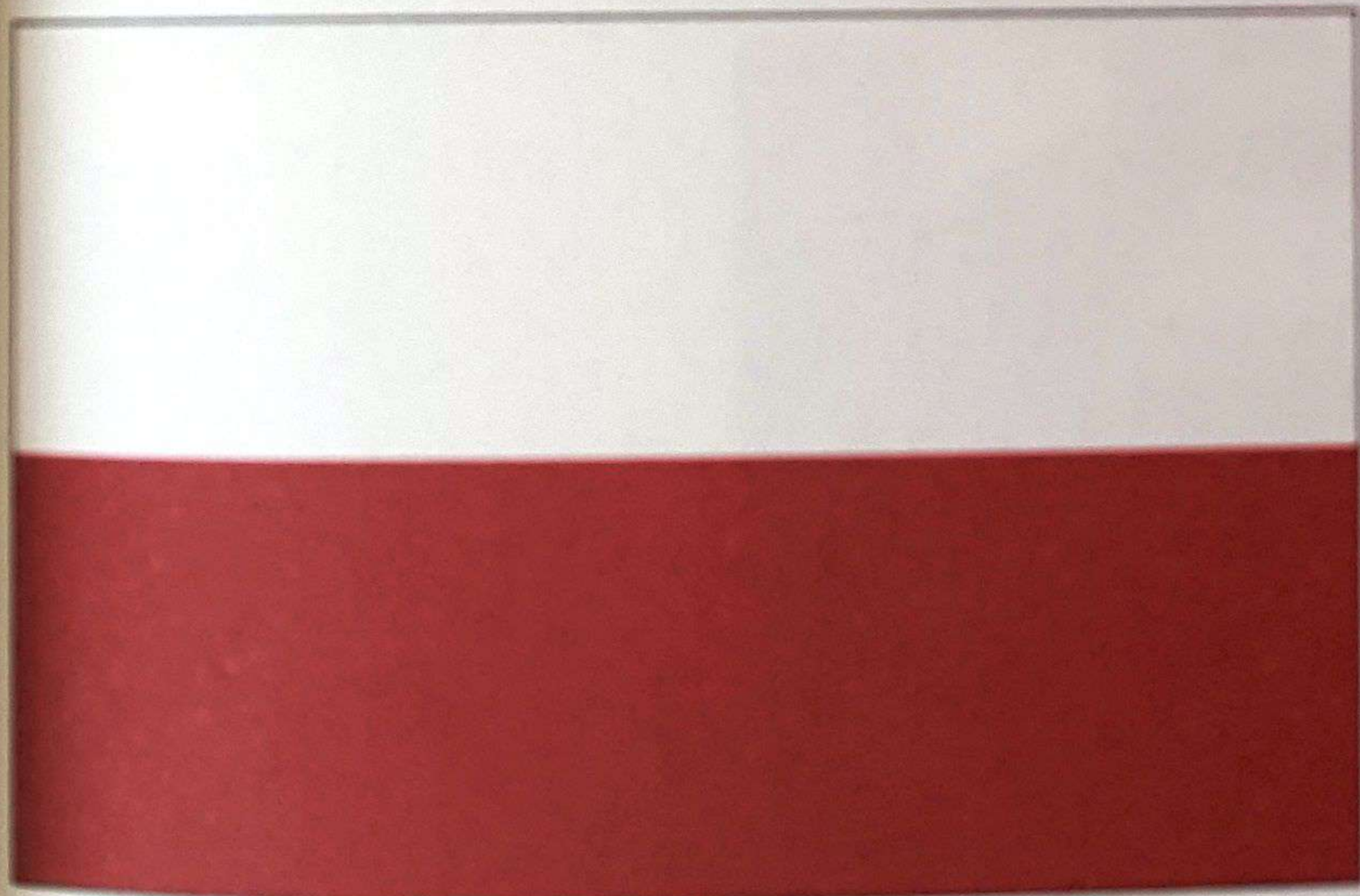
Znakiem państwowym używanym bardziej powszechnie niż herb zawsze były weksylia, czyli znaki rozpoznawcze wykonane z tkaniny, mocowane do drzewca lub liny (na maszcie). Były to proporce, chorągwie, a w czasach najnowszych flagi. W XIX wieku przyjął się w Europie Środkowej zwyczaj tworzenia flag państwowych, regionalnych i miejskich o dwóch lub trzech pasach poziomych w barwach herbu. Tak było również w Polsce, choć nie istniała wtedy jako państwo.

Po raz pierwszy chorągiewki w polskich barwach narodowych nieśli demonstranci, którzy 25 lutego 1861 roku upamiętniali w Warszawie 30. rocznicę bitwy o Olszynkę Grochowską*. Natomiast flagi biało-czerwone pojawiły się masowo dopiero 3 maja 1916 roku podczas demonstracji z okazji 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji.

We wspomnianej już uchwale z dnia 1 sierpnia 1919 roku ustanowiono dwie polskie flagi: biało-czerwoną oraz biało-czerwoną z herbem pośrodku białego pasa. Tę drugą używały polskie poselstwa** i konsulaty. Jednocześnie była to bandera handlowa używana na morzu.

* bitwa o Olszynkę Grochowską – najbardziej krwawa bitwa powstania listopadowego

** poselstwo – ambasada

Ustalono, że flagi te mają mieć proporcje szerokości (wysokości) do długości płata 5:8. I właśnie to różni flagę od barw, które mogą mieć proporcje dowolne.

Wprowadzono wtedy również trzy weksylia używane przez marynarkę wojenną – banderę wojenną, proporzec i znak. Bandera wojenna, będąca jednocześnie flagą wojenną lądową, była taka jak handlowa, lecz dłuższa i z trójkątnym wycięciem na końcu.

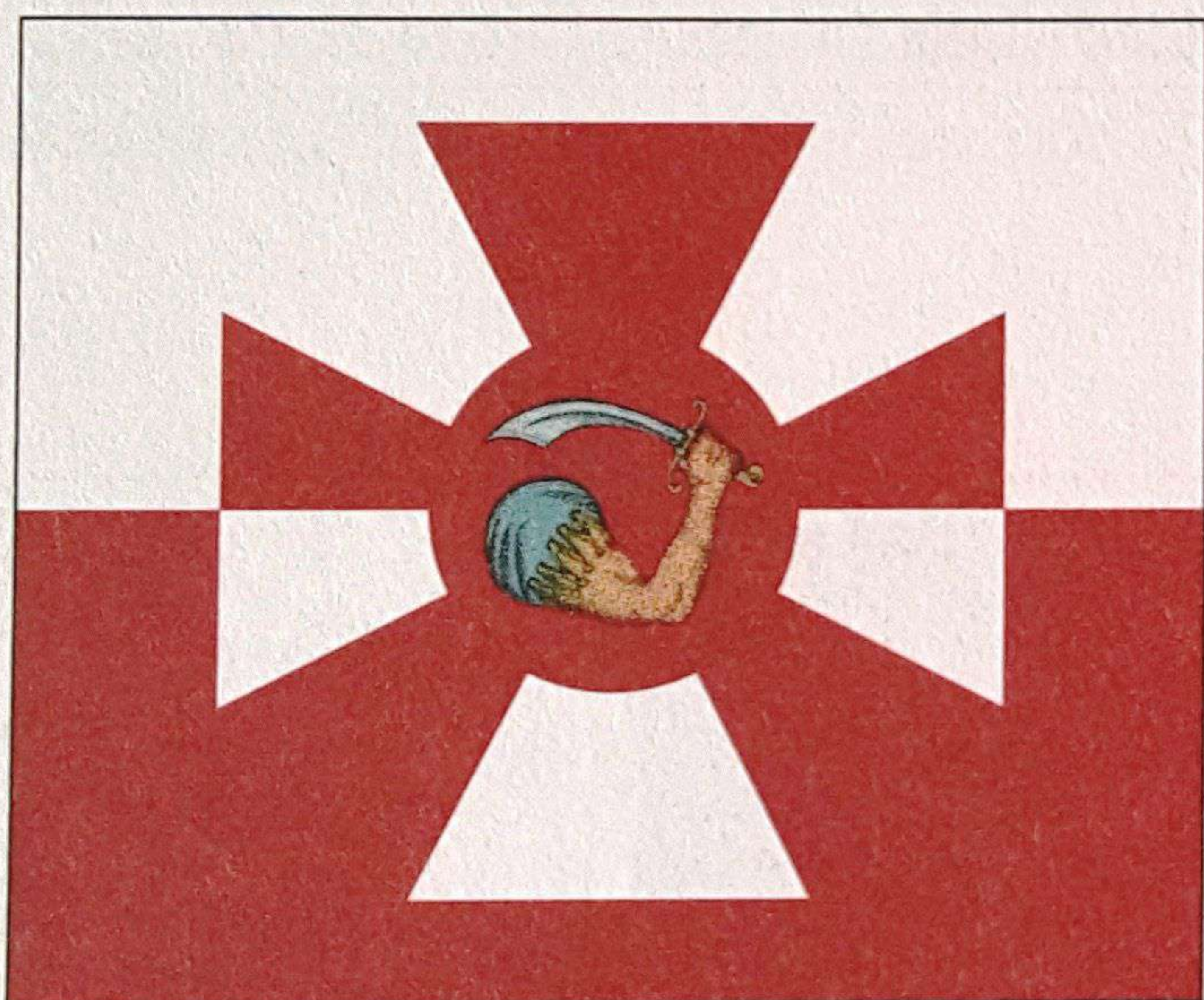
Polskie flagi według wzoru z 1919 r.

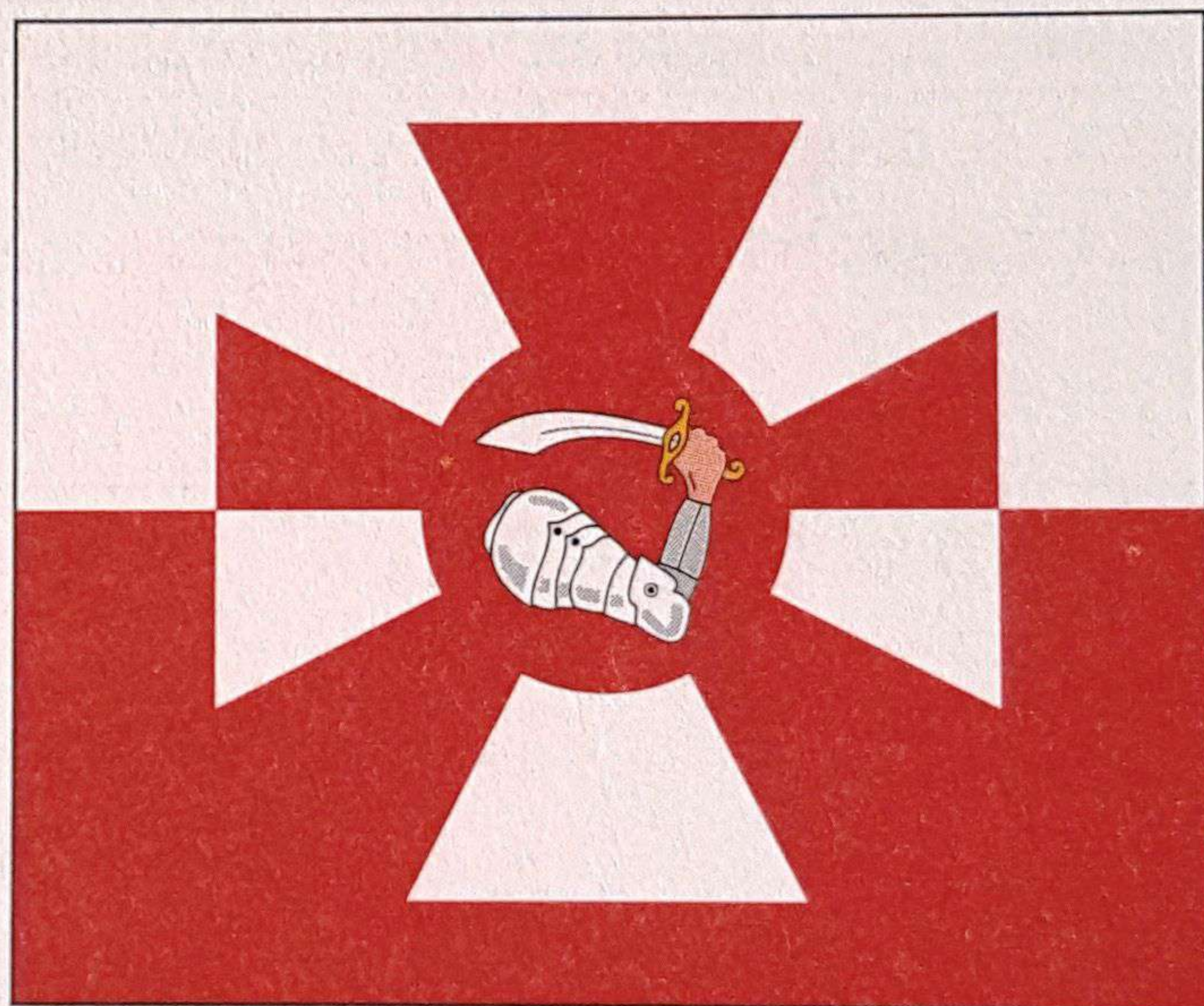

Proporzec wywieszany na dziobie okrętu podczas postoju w porcie lub na redzie był biało-czerwony z polskim krzyżem kawalerskim pośrodku, w sercu którego umieszczono rękę z tak zwanym tasakiem marynarskim. Krzyż kawalerski upamiętniał znak, który rycerze polscy od średniowiecza umieszczali na zbroi, a husaria* na swych proporcach. Ręka została wzięta z chorągwi, jaką miały w XVII i XVIII wieku uzbrojone statki w służbie królów Rzeczypospolitej.

* husaria – polska ciężka kawaleria w XVII i XVIII w.

Proporzec marynarki wojennej
według wzoru z 1919 r.

Proporzec marynarki wojennej
według wzoru z 1993 r.

Podstawowe wzory tych weksyliów nie zmieniły się do dziś. Zmieniały się tylko herby na białym pasie i wzory proporca. Opisany powyżej proporzec był używany w latach 1919–1945 i 1959–1993, a w 1993 roku rękę odziano w zbroję.

Zmienił się jednak zakres wykorzystywania flagi z herbem oraz jej nazwa. Obecnie flaga ta jest również flagą misji polskich za granicą innych niż dyplomatyczne, flagą cywilnych lotnisk i lądowisk oraz cywilnych samolotów komunikacyjnych podczas lotów zagranicznych, a także flagą kapitanatów i bosmanatów** portów. W ustawie określono ją mianem *flaga państwowa z godłem Rzeczypospolitej Polskiej*¹.

** kapitanat, bosmanat – wydział urzędu morskiego regulujący ruch jedynopływających

1. Ustawa o zmianie przepisów o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 lutego 1990 r., w: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 10, Warszawa, dnia 22 lutego 1990 r.

Orzeł wojskowy

Od połowy XVII wieku Orzeł Biały był wyszywany na chorągwiach wojskowych. Różnił się jednak od godła Królestwa Polskiego. Na chorągwi kawalerii z połowy XVII wieku w szponach orła umieszczano krzyż i szablę, pod rządami Augusta II Mocnego były to miecz i berło, a za króla Stanisława Augusta Poniatowskiego – berło i jabłko królewskie.

Chorągiew kawalerii polskiej z II połowy XVII w.

Chorągiew używana w wojsku polskim za panowania Augusta II Mocnego

Chorągiew wojskowa z czasów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego

Orzeł Biały symbolem narodowym

Kilkanaście lat po trzecim rozbiórze Polski na ziemiach odzyskanych od Prus zostało utworzone Księstwo Warszawskie. W jego wojsku na czapkach, rynglach* i ładownicach** oficerskich, kłamrach i sztandarach ponownie umieszczano wizerunek naszego herbowego godła. Tak powszechne użycie orła w wojsku Księstwa sprawiło, że Orzeł Biały zaczął być postrzegany jako symbol narodowy.

To poczucie nasiliło się, kiedy po upadku Księstwa i nowym rozbiórze po Kongresie Wiedeńskim (1815 r.), a potem po klęsce powstania listopadowego (1831 r.), orły z czapek wojskowych i sztandary z Orłem Białym przechowywane były w domach jak najcenniejsze pamiątki, stając się narodowym symbolem wolnej ojczyzny.

* rynglach – wypukła, półokrągła blacha ze znakiem państwowym lub religijnym, noszona na szyi

** ładownica – rodzaj ozdobnego pudełka na naboje, mocowanego do pasa lub na rzemieniu przewieszonym przez ramię

Kosynier biorący udział w powstaniu listopadowym

Bizuteria
z XIX w.

Już w czasie powstania listopadowego zaczęto wyrabiać biżuterię patriotyczną w postaci pierścieni i medalików z wizerunkiem Orła Białego. Jej wyrób osiągnął największe rozmiary w okresie manifestacji patriotycznych 1861 roku i po upadku powstania styczniowego (1864 r.). Orzeł Biały ozdobił wtedy również broszki, spinki, obrączki, breloki i medaliony.

Wykonywano je z różnych materiałów – drewna, kości, żelaza, blachy mosiężnej i stalowej, a nawet ze srebra i czasem ze złota. Na niektórych z nich Orzeł Biały miał białą i czerwoną emalię. Jednakże po niezwykle krwawym stłumieniu powstania przeważała biżuteria żałobna, tak zwana czarna. Często obok orła umieszczano na niej kotwicę (symbol nadziei), krzyż (symbol wiary) i wieniec cierniowy (symbol męczeństwa).

Tak oto Orzeł Biały – sam lub na tarczy herbowej – stał się symbolem narodowym w czasie, kiedy państwo polskie nie istniało. W wielu pieśniach patriotycznych z drugiej połowy XIX wieku i początków wieku XX nasz biały orzeł był symbolem Polski, a jego swobodny lot symbolizował walkę o wolność.

Naklejka Towarzystwa Szkoły Ludowej
upamiętniająca rocznicę Konstytucji 3 Maja

Pod koniec XIX wieku krakowskie Towarzystwo Szkoły Ludowej zaczęło na rocznicę Konstytucji 3 Maja wydawać naklejki i ulotki z dużymi wizerunkami Orła Białego na czerwonym tle. Ukazywały się też pocztówki z motywami patriotycznymi, między innymi z Orłem Białym na czerwonej chorągwi.

Pocztówka patriotyczna z 1917 r.

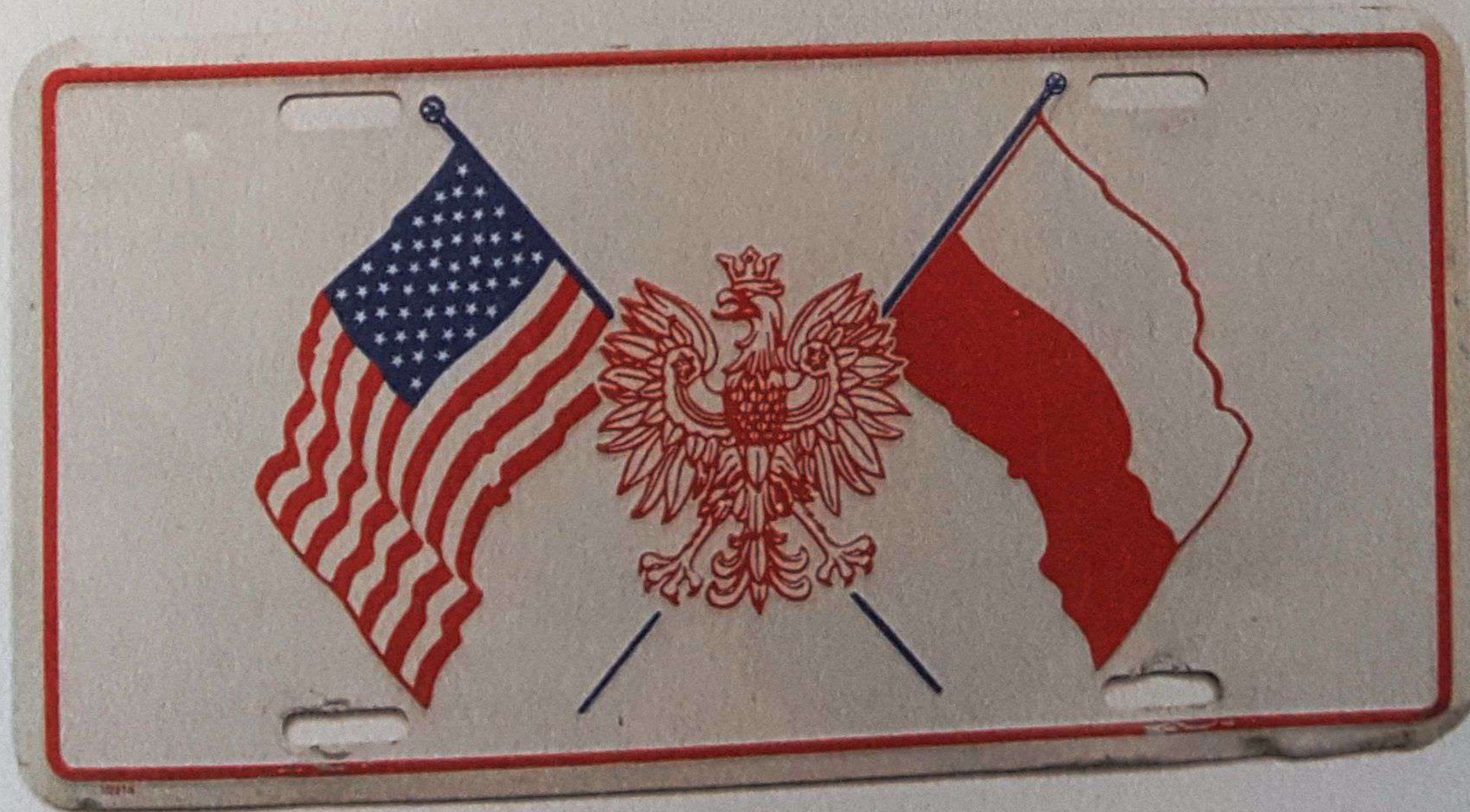
Ale nawet po odzyskaniu niepodległości, kiedy nasz orzeł znów zajął należne mu miejsce w herbie państwa, nie wygasło poczucie, że Orzeł Biały jest nie tylko godłem herbu państwowego, ale także – a może nawet przede wszystkim – symbolem narodowym. Świadczy o tym fakt, że w większości polskich domów można było zobaczyć wizerunki Orła Białego. Na pocztówkach patriotycznych, makatkach, zegarach stojących i ściennych, drewnianych i mosiężnych talerzach ozdobnych, metalowych i ceramicznych medalionach.

Orzeł Biały występuje też w sztuce ludowej. Są orły wycinane z papieru bądź metalicznej folii, rzeźbione w drewnie lub kute z żelaza. Spotyka się też orły wykonywane z różnych materiałów naklejanych na czerwony papier – z posrebrzanych łusek szyszki, brzozonej kory lub drewnianych pręcików.

Talerz zakopiański
z II poł. XX w.

Orła Białego zobaczymy dziś na szalikach oraz czapkach kibiców sportowych reprezentacji Polski, a także na koszulkach i różnego rodzaju artykułach pamiątkowych. Także Polacy, którzy osiedli za granicą, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, dają wyraz dumy, że pochodzą z Polski, i posługują się różnymi przedmiotami z wizerunkiem Orła Białego.

Tablica na samochód

*Ustawa o godle, barwach i hymnie
Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach
państwowych z 31 stycznia 1980 roku
tekst jednolity z 2005 roku (fragmenty)
Dziennik Ustaw 2005 nr 235 poz. 2000*

Art. 1.

1. Orzeł biały¹, biało-czerwone barwy i „Mazurek Dąbrowskiego” są symbolami Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Otaczanie tych symboli czcią i szacunkiem jest prawem i obowiązkiem każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej oraz wszystkich organów państwowych, instytucji i organizacji.
3. Symbole Rzeczypospolitej Polskiej pozostają pod szczególną ochroną prawa, przewidzianą w odrębnych przepisach.

Art. 2.

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, umieszczony w czerwonym polu tarczy².
2. Wzór godła Rzeczypospolitej Polskiej zawiera załącznik nr 1.

Art. 2a.

Wizerunku orła ustalonego dla godła używają:

- 1) organy władzy państwowej,
- 2) organy administracji rządowej,
- 3) gminy, związki międzygminne oraz ich organy,
- 4) powiaty, związki powiatów oraz ich organy,
- 5) samorządy województw oraz ich organy,
- 6) sądy, prokuratury i komornicy sądowi,
- 7) samorządowe kolegia odwoławcze,
- 8) regionalne izby obrachunkowe,
- 9) jednostki organizacyjne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
- 10) jednostki organizacyjne Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej i Obrony Cywilnej Kraju,
- 11) jednostki organizacyjne Służby Więziennej,
- 12) szkoły publiczne, szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych, państwowe szkoły wyższe, niepaństwowe szkoły wyższe,
- 13) inne podmioty, jeżeli przepisy szczególne uprawniają je do używania wizerunku orła.

Art. 3.

1. Godło Rzeczypospolitej Polskiej umieszcza się w szczególności w pomieszczeniach urzędowych i salach posiedzeń, salach wykładowych i lekcyjnych należących do:

1. Błąd w pisowni – powinno być Orzeł Biały, bo jest to nazwa własna.

2. Błąd merytoryczny – godłem jest sam orzeł, a herbem jest orzeł na tarczy herbowej; ten błąd powtarza się w dalszej części ustawy oraz w załączniku nr 1.

- 1) organów państwowych,
  - 1a) organów gmin, powiatów, samorządów województw oraz związków jednostek samorządu terytorialnego,
  - 1b) klubów, kół i zespołów poselskich, senackich i parlamentarnych oraz biur poselskich, senatorskich i poselsko-senatorskich,
- 2) jednostek Sił Zbrojnych,
- 3) szkół i placówek oświatowo-wychowawczych,
- 4) przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych oraz innych oficjalnych przedstawicielstw i misji za granicą.
  - 1a. Na budynkach siedzib podmiotów, o których mowa w art. 2a, umieszcza się urzędowe tablice z godłem Rzeczypospolitej Polskiej oraz urzędowe tablice z napisem nazwy tego podmiotu.
  - 1b. Urzędowa tablica z godłem ma kształt owalny w układzie pionowym, obwódkę białoczerwoną i tło szare, na którym znajduje się godło Rzeczypospolitej Polskiej. Urzędowa tablica z napisem jest prostokątna w układzie poziomym, ma tło czerwone, a litery napisu białe.
2. Godło Rzeczypospolitej Polskiej można umieszczać w innych miejscach niż wymienione w ust. 1, z uwzględnieniem art. 1 ust. 2.
3. Jednostki organizacyjne wymienione w ust. 1 pkt 4, w wypadkach przewidzianych w prawie i zwyczajach międzynarodowych, umieszczają godło Rzeczypospolitej Polskiej także na obiektach stanowiących ich siedziby urzędowe.
4. Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, wzory oraz wymiary urzędowych tablic z godłem Rzeczypospolitej Polskiej i napisem, a także sposób ich umieszczania na budynkach siedzib podmiotów, o których mowa w art. 2a, biorąc pod uwagę czytelność i estetykę tablic oraz funkcjonalność ich umieszczania.

Art. 4.

1. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony, ułożone w dwóch poziomych, równoległych pasach tej samej szerokości, z których górny jest koloru białego, a dolny koloru czerwonego.
2. Przy umieszczaniu barw Rzeczypospolitej Polskiej w układzie pionowym kolor biały umieszcza się po lewej stronie płaszczyzny oglądanej z przodu.
3. Wzór barw Rzeczypospolitej Polskiej zawiera załącznik nr 2.

Art. 5.

1. Barwy Rzeczypospolitej Polskiej stanowią składniki flagi państwowej Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Każdy ma prawo używać barw Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności w celu podkreślenia znaczenia uroczystości, świąt lub innych wydarzeń, z uwzględnieniem art. 1 ust. 2.

Art. 6.

1. Flagą państwową Rzeczypospolitej Polskiej jest prostokątny płat tkaniny o barwach Rzeczypospolitej Polskiej, umieszczony na maszcie.
2. Flagą państwową Rzeczypospolitej Polskiej jest także flaga określona w ust. 1, z umieszczonym pośrodku białego pasa godłem Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Wzory flagi państwowej Rzeczypospolitej Polskiej i flagi państwowej z godłem Rzeczypospolitej Polskiej zawiera załącznik nr 3.

Art. 6a.

Ustanawia się dzień 2 maja Dniem Flagi Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 7.

1. Flagę państwową Rzeczypospolitej Polskiej podnosi się na budynkach lub przed budynkami stanowiącymi siedziby urzędowe albo miejsce obrad:
  - 1) Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej,
  - 2) Senatu Rzeczypospolitej Polskiej,
  - 3) Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
  - 4) Rady Ministrów oraz Prezesa Rady Ministrów,
  - 5) organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego – w czasie ich sesji,
  - 6) organów administracji rządowej i innych organów państwowych oraz państwowych jednostek organizacyjnych, a także organów jednostek samorządu terytorialnego i samorządowych jednostek organizacyjnych – z okazji uroczystości oraz rocznic i świąt państwowych.
2. Flagę państwową Rzeczypospolitej Polskiej podnoszą również polskie statki żeglugi śródlądowej.

Art. 8.

1. Flagę państwową z godłem Rzeczypospolitej Polskiej podnoszą:
  - 1) przedstawicielstwa dyplomatyczne, urzędy konsularne oraz inne przedstawicielstwa i misje za granicą na budynkach lub przed budynkami ich siedzib urzędowych, a także kierownicy tych przedstawicielstw, urzędów i misji na swych rezydencjach i środkach komunikacji – w wypadkach przewidzianych w prawie i zwyczajach międzynarodowych;
  - 2) cywilne lotniska i lądowiska;
  - 3) cywilne samoloty komunikacyjne podczas lotów za granicą;
  - 4) kapitanaty (bosmanaty) portów – na budynkach lub przed budynkami stanowiącymi ich siedziby urzędowe.

Art. 9.

1. Flagę państwową z godłem Rzeczypospolitej Polskiej podnoszą polskie statki morskie jako banderę, zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami szczególnymi; ponadto do bandery stosuje się prawo i zwyczaje międzynarodowe.
2. Statki morskie pełniące specjalną służbę państwową podnoszą także flagę oznaczającą pełnienie tej służby.

Art. 15.

Godło i barwy Rzeczypospolitej są umieszczane, a hymn Rzeczypospolitej Polskiej wykonywany lub odtwarzany w sposób zapewniający im należną cześć i szacunek.

Art. 16.

1. Symbole Rzeczypospolitej Polskiej nie mogą być umieszczane na przedmiotach przeznaczonych do obrotu handlowego.
2. Dozwolone jest umieszczanie na przedmiotach przeznaczonych do obrotu handlowego godła lub barw Rzeczypospolitej Polskiej w formie stylizowanej lub artystycznie przetworzonej.

Załącznik nr 1
GODŁO RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

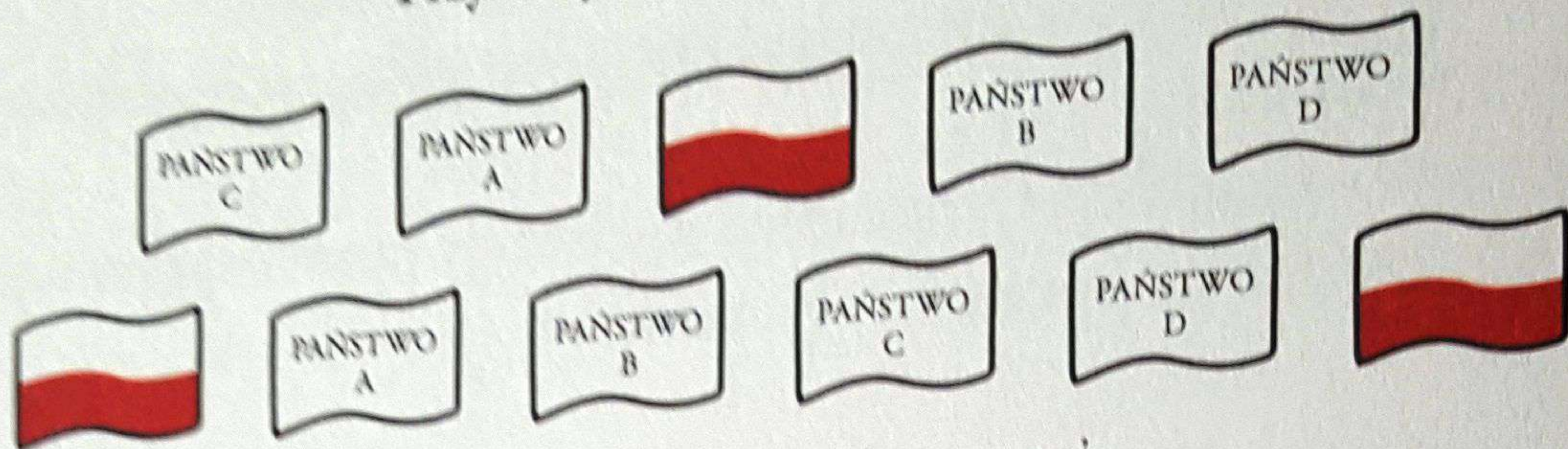

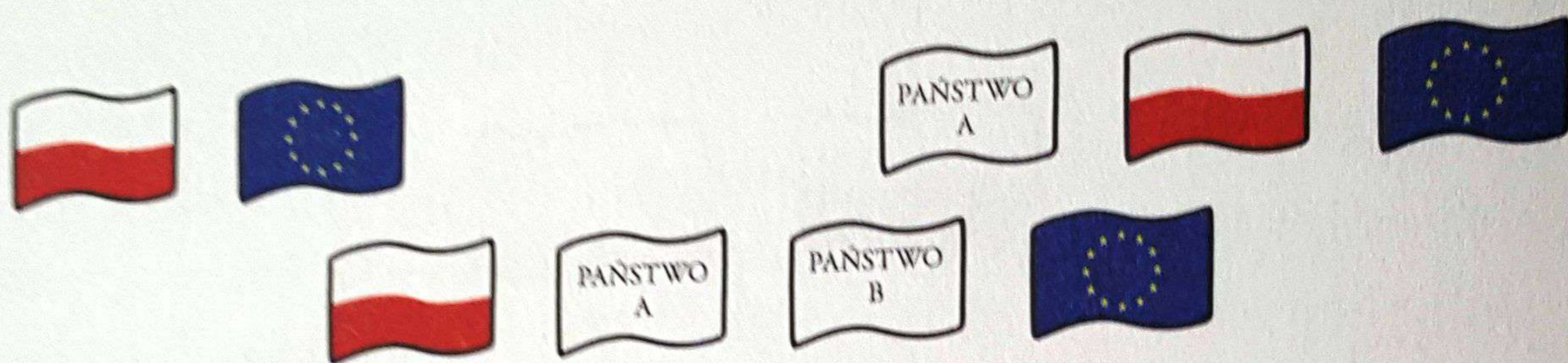
Miejsca dla flag wyznacza następująca hierarchia:

1. Flaga państwowa Rzeczypospolitej Polskiej
2. Flaga innego państwa
3. Flaga województwa
4. Flaga powiatu
5. Flaga gminy
6. Flaga organizacji międzynarodowej i flaga europejska
7. Flaga służbowa (policji, straży miejskiej, straży pożarnej, poczty itp.)
8. Flaga instytucji, organizacji, uczelni, szkoły, klubu sportowego itp.

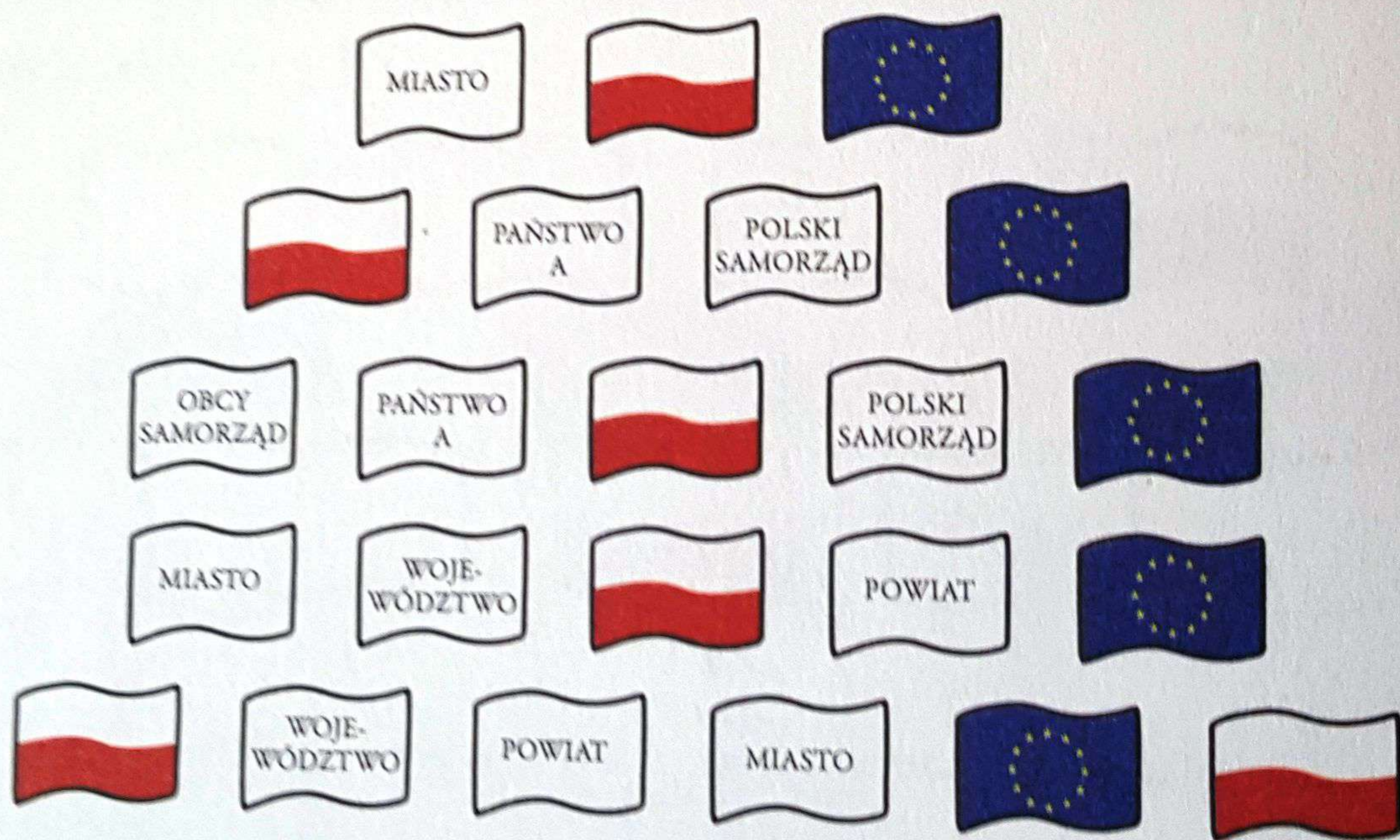
Przykłady właściwej kolejności flag

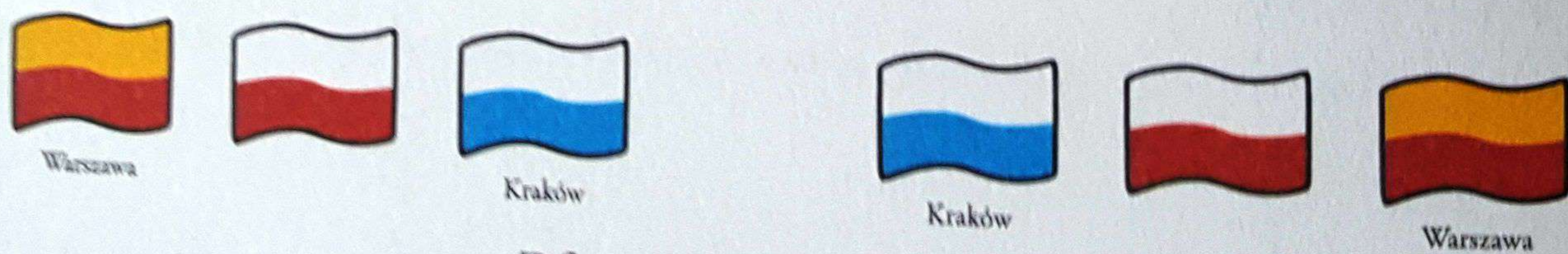
Z innymi flagami państwowymi

Z innymi flagami państwowymi i flagą europejską

Z innymi flagami państwowymi, samorządowymi i flagą europejską

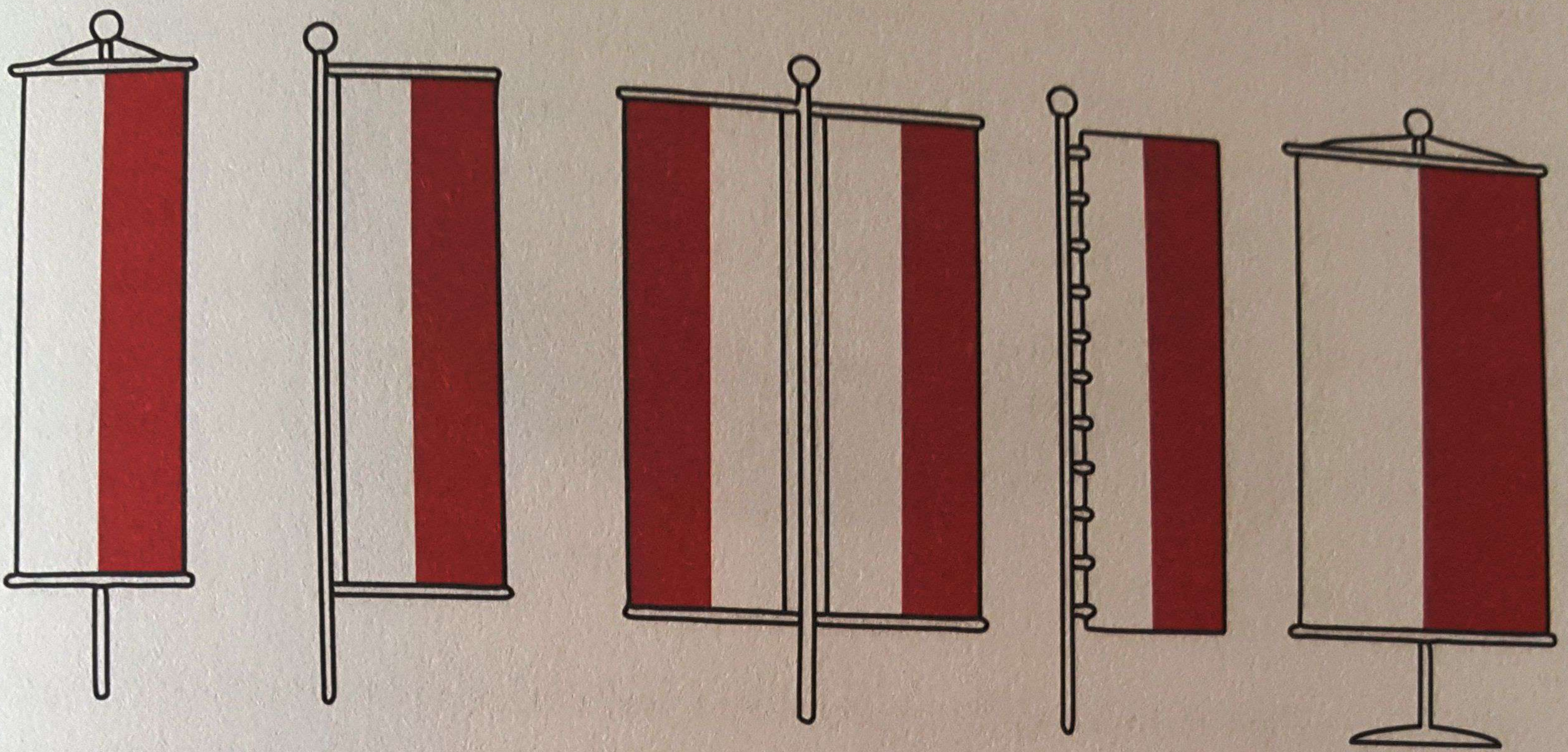
Z flagami samorządowymi

Wizyta władz Krakowa w Warszawie

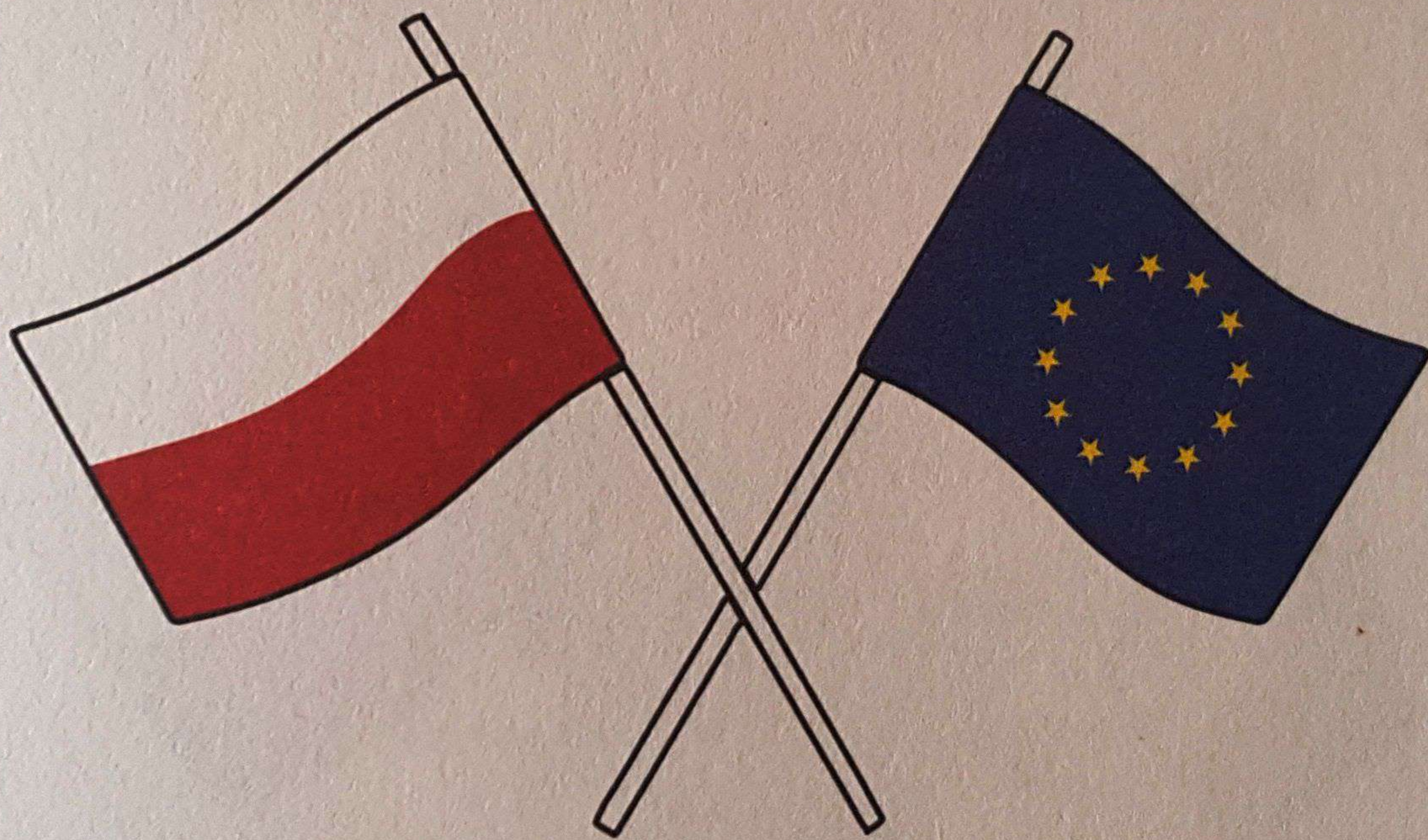
Wizyta władz Warszawy w Krakowie

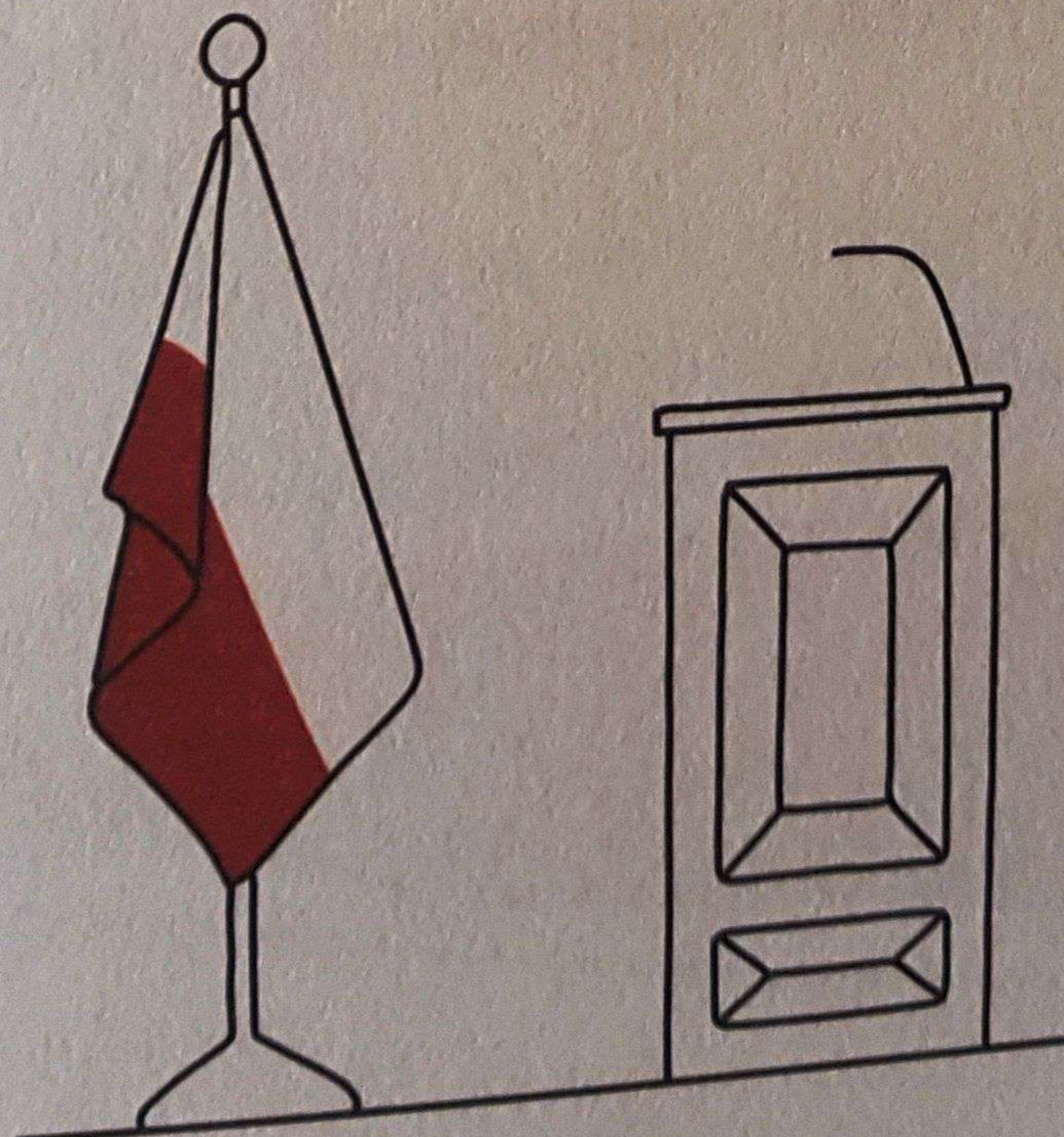
Flaga państwowa zawieszona pionowo musi mieć zawsze pas biały z lewej strony. Przykładem są bannery i flagi stolikowe.

Jeśli umieszcza się flagę państwową skrzyżowaną z inną flagą, flaga państwowa musi być z lewej strony, a jej drzewce krzyżować się nad drzewcem innej flagi.

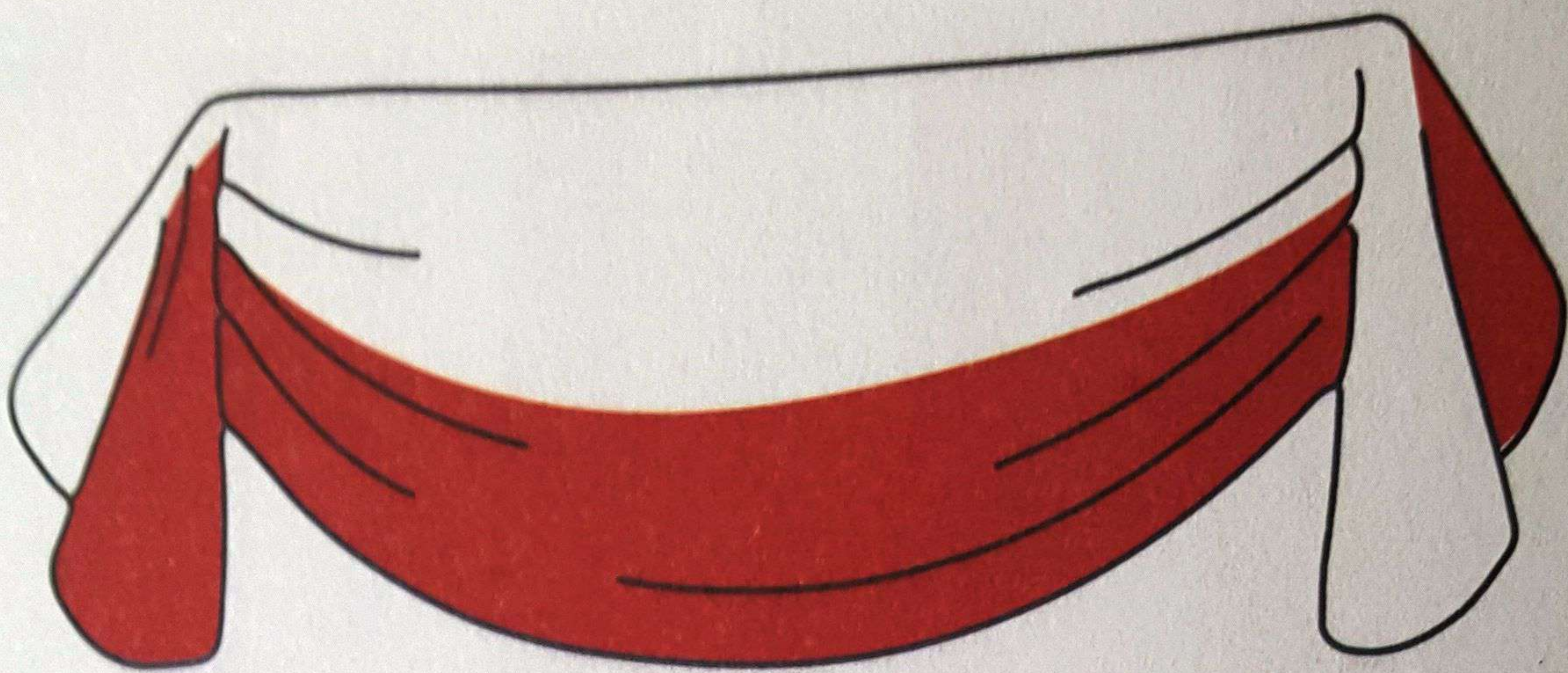

Na sali konferencyjnej flagę państwową umieszcza się na podium po lewej stronie od mównicy lub drapuje w centralnym miejscu na ścianie za stołem prezydyjnym.

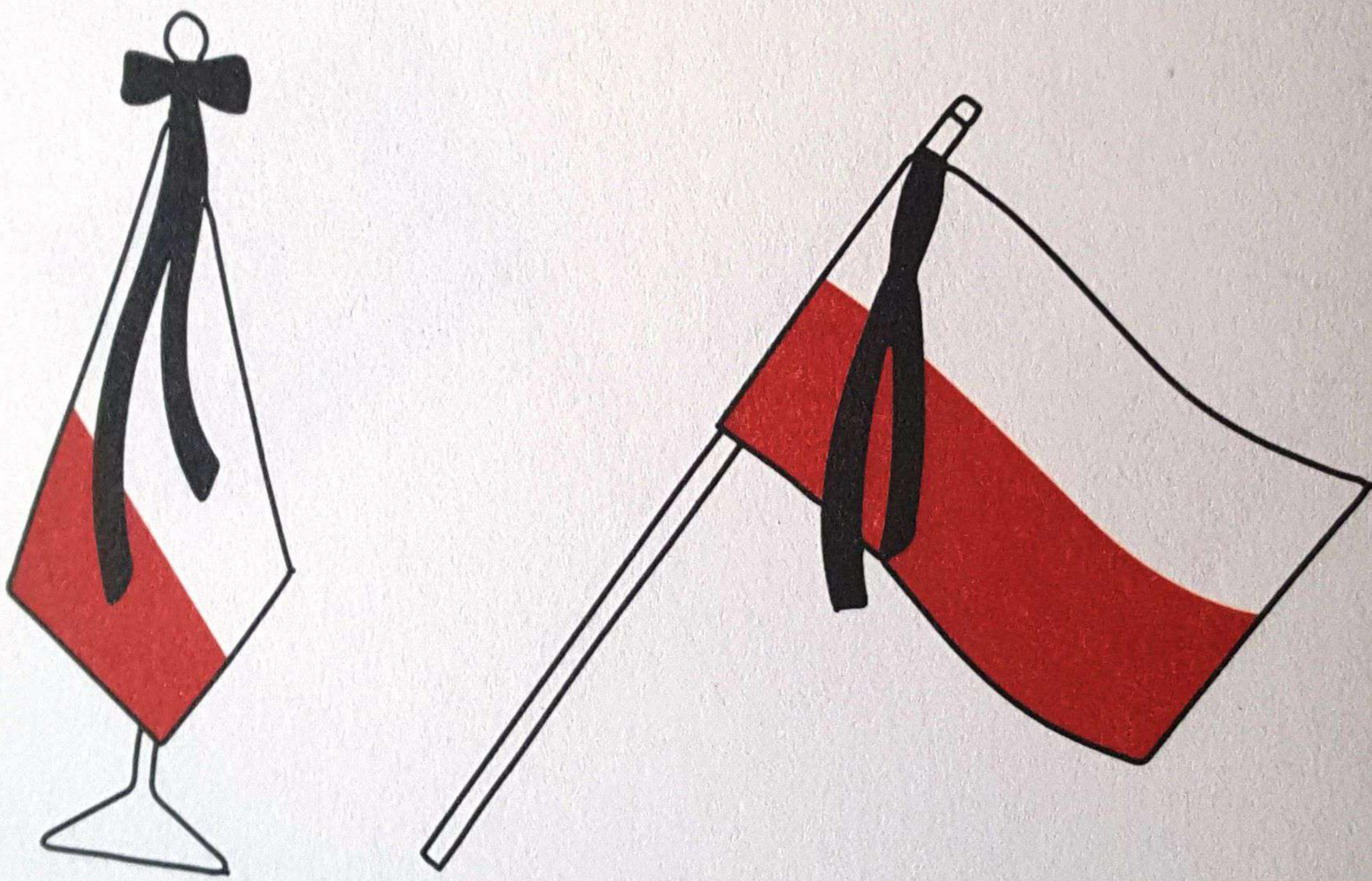

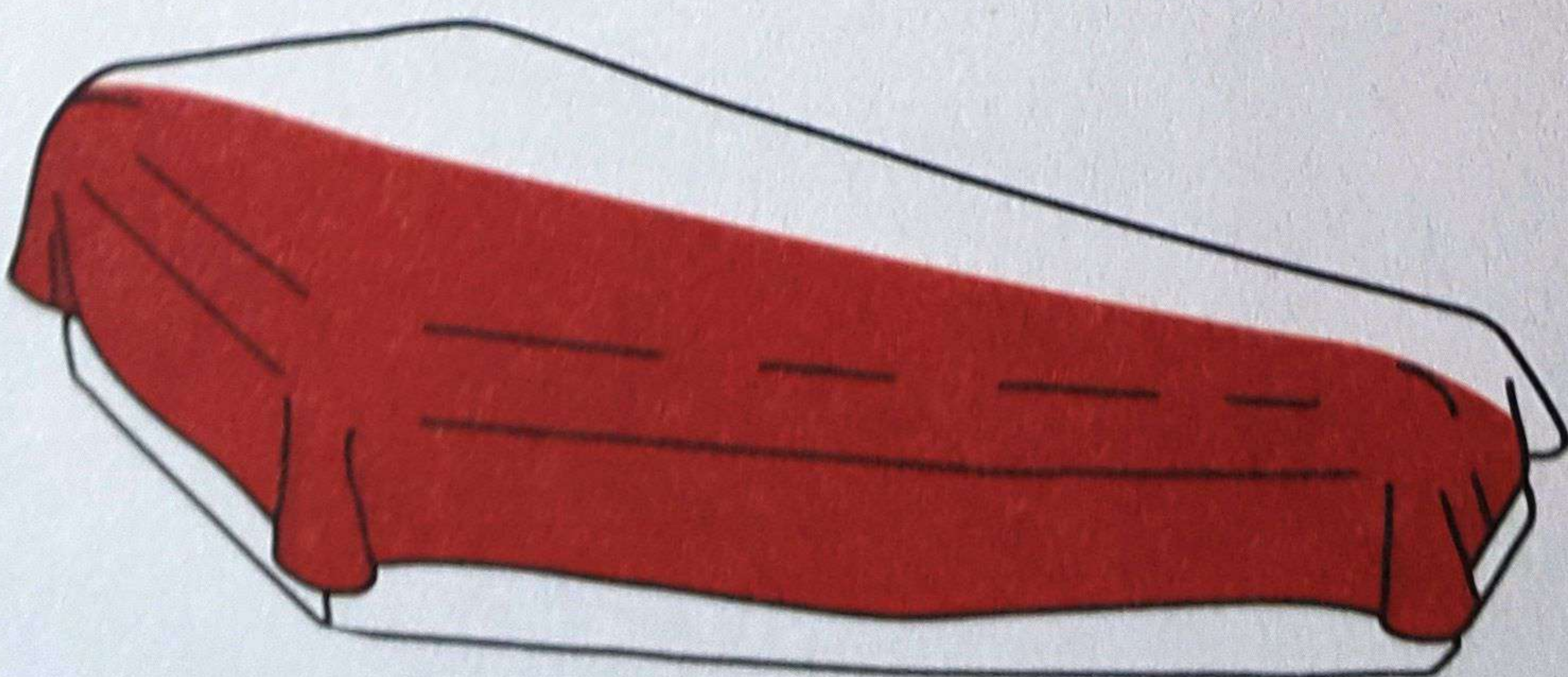
Udrapowana flaga państwowa musi mieć na odcinku pionowym pas biały z lewej, a na poziomym – u góry.

W dniach żałoby narodowej flaga państwowa podniesiona jest do połowy masztu stojącego, a na maszcie umocowanym pod kątem na ścianie lub słupie jest oparta kirem (przewiązana czarną szarfą). Na maszt stojący wciąga się ją rano na sam szczyt i po chwili powoli opuszcza do połowy wysokości masztu. Wieczorem podciąga się ją na szczyt masztu, a następnie powoli opuszcza na dół i składa.

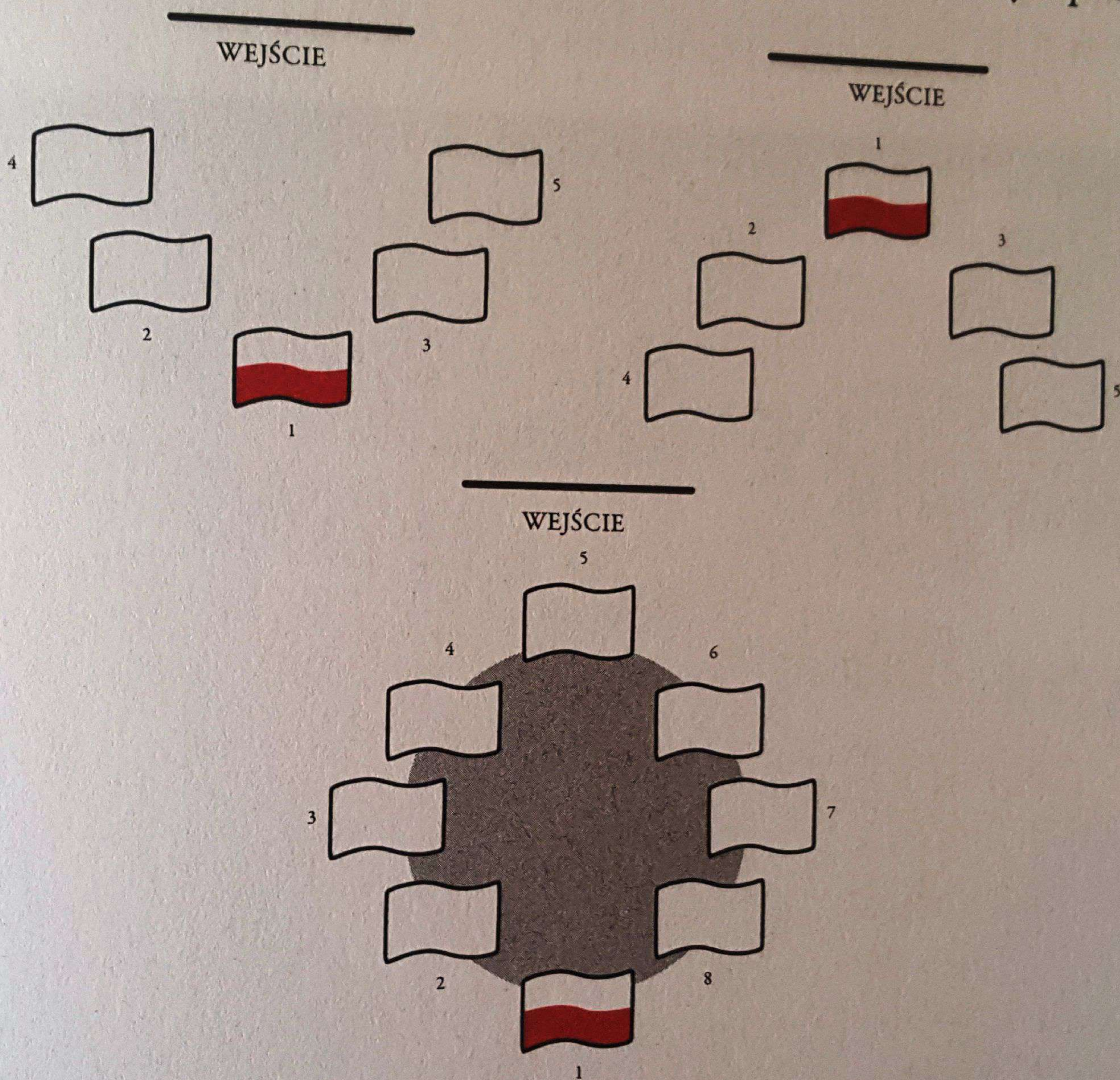
Flagą państwową można przykryć trumnę zmarłej osobistości. Flagę układa się wtedy tak, by pas biały był nad sercem zmarłego. Przed złożeniem trumny do grobu należy flagę zdjąć.

Warto również wiedzieć, jakie są reguły eksponowania flag na masztach stojących.

- Flagę państwową podnosi się na maszcie stojącym po lewej stronie bramy lub wejścia do obiektu, przed którym stoi maszt, patrząc od strony ulicy.
- Flagę państwową podnosi się jako pierwszą i opuszcza jako ostatnią.
- W grupie masztów wszystkie maszty muszą być jednakowej wysokości.
- Maszty mogą być rozmieszczone w linii prostej, a jeśli masztów jest 5 lub więcej – również w półkołu; jeśli 8 lub więcej – w kole. W centrum koła można ustawić maszt wyższy od innych, przeznaczony dla flagi państwowej, ale pod warunkiem, że na pozostałych masztach nie będą wywieszane flagi innych państw.

- Odległość między masztami w rzędzie, półkołu lub kole powinna wynosić co najmniej $\frac{1}{4}$ wysokości masztu.
- W grupie flag wszystkie flagi muszą mieć jednakową szerokość (wysokość).
- Szerokość flagi na maszcie stojącym nie może być mniejsza niż $\frac{1}{6}$ wysokości masztu lub większa niż $\frac{1}{4}$ wysokości masztu. Szerokość flagi na maszcie skośnym, umocowanym do ściany lub słupa, nie może być mniejsza niż $\frac{1}{6}$ długości masztu lub większa niż $\frac{1}{2}$ długości masztu.
- Nie wolno umieszczać na maszcie więcej niż jedną flagę.
- Flaga może pozostawać na maszcie od świtu do zmroku. Jeśli zostaje dłużej, musi być dobrze oświetlona.